

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV,
Jazykového odboru
Matice slovenskej
a Ústrednej jazykovej rady
Ministerstva kultúry SR*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Bartko, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Juraj Glovňa, Ján Kačala, †Ivan Masár, Sibyla Mislovičová, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Mária Šimková, Iveta Vančová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

MASÁR, Ivan: Slovenčina – najt'ažší jazyk na tejto planéte?	65
AMBRUS, Patrik: Menej je niekedy viac	71
KAČALA, Ján: <i>Vrakovisko, autovrakovisko</i>	77

DISKUSIE

OLOŠTIAK, Martin: O skloňovaní mužských mien zakončených na nemé –e	79
---	----

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (8)	89
---	----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

SMATANA, Miloslav: <i>Černá vlna na bílém baránku, zelený petržlanok, červená ružička...</i> (2)	97
--	----

ROZLIČNOSTI

<i>Zdobítko na torty?</i> M. P o v a ž a j	104
--	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Za PhDr. Ivanom Masárom. M. P o v a ž a j	106
Storočnica jazykovedca profesora Jozefa Štolca (24. 3. 1908 – 15. 7. 1981). A. F e r e n č í k o v á	108
Povešť o Breslave – hovoriace mená. M. B e l á k o v á	113

SPYTOVALI STE SA

<i>Pizzer, pizzér, pizziar či pizzaiolo?</i> I. Vančová	119
O slovese <i>zazmluvniť</i> . M. Považaj .	120
<i>Fundraisor</i> . K. Kálmánová	121

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

<i>Na predajni – na vláde?</i> S. Duchková	124
Pravopis zložených prídavných mien. S. Duchková	125
Nevhodné využívanie univerbizácie. S. Duchková	126
<i>Zdeliť, zdieľať a zdieľaný</i> . K. Kálmánová	127
<i>Lyžiarsky výstroj</i> či <i>lyžiarska výstroj?</i> I. Vančová	128
<i>Kapry</i> či <i>kapre?</i> I. Vančová	128

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Jazykovedného odboru Matice slovenskej a Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry SR. Ročník 42, 2008, č. 2. Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 144,- Sk, jednotlivé čísla 24,- Sk. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin. Registračné číslo 7050. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany. © Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave © Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Míriam Uličná, Turčianske Teplice 2008 Cena 24,- Sk

Slovenčina – najťažší jazyk na tejto planéte?

IVAN MASÁR

Stojí pred nami nová veľká výzva,
ako ubrániť základnú pevnosť zvanú
slovenský jazyk.

D. Machala, Literárny (dvoj)týždenník,
12. 12. 2007, s. 3

1. O jazyk ako mnohostranný a mnohofunkčný objekt poľudšťujúci nielen človeka ako jednotlivca, ale celú ľudskú rodinu, sa prejavuje záujem oddávna. Zreteľné stopy záujmu zanechala už antika. Keď sa lingvistika vyhranila ako samostatná vedná disciplína, začal sa jazyk skúmať systematicky a z rozličných hľadísk. Skúmal sa súčasný stav jazyka, jeho stav v minulosti, t. j. vývin jazykovej sústavy a jej komponentov. V súvislosti s tým sa ustálili jazykovedné termíny *jazyková synchronia* a *jazyková diachronia*. Porovnávaním dvoch alebo viacerých jazykov sa položili základy *porovnávacej lingvistiky*, ktorá sa delí na typologickú, kontrastívnu a konfrontačnú (podrobnejšie pozri Ondruš – Sabol, s. 7 – 8). Do záujmovej sféry porovnávacej lingvistiky patria fonologické, morfológické, syntaktické, lexikálno-sémantické typy jazykov, ďalej porovnávanie jazykov v ich celosti, zisťovanie zhôd, rozdielov atď.

2. V porovnávaní jazykov sa pokračuje naďalej. Na internete sa v jeseni 2007 rozširovala pomerne rozsiahla informácia o výskume, ktorým sa mal

určiť najľahší a najťažší jazyk na svete. Informácia je podpísaná menom prof. doc. Vladimír Trnka*. Z informácie sa možno dozvedieť, že výsledky výskumu predstavilo 27. septembra 2007 konzorcium jazykovedcov v Paríži. Po osemročnom výskume bol zostavený rebríček 10 najľahších a 10 najťažších jazykov sveta. V rebríčku najľahších jazykov je na 1. mieste *španielčina*, po nej nasledujú *angličtina*, *bulharčina*, *chorvátčina*, *rumunčina*, *taliančina*, *nórcina*, *gréčtina*, *aramejčina* a napokon *mongolčina*. V rebríčku 10 najťažších jazykov sveta figuruje na 1. mieste *slovenčina*, po nej nasledujú *maďarčina*, *fínčina*, *arabčina*, *perzština*, *kórejčina*, *japončina*, *čínština*, *francúzština*, desiata je *nemčina*. K uvedenému výsledku sa údajne dospelo na základe súboru kritérií, medzi ktorými sa uvádza vývoj jazyka, úprava pravopisu, štýl písma, znaky, reč, história jazyka a gramatika jazyka. Podľa týchto kritérií je slovenčina najťažší jazyk na planéte Zem. (Táto augmentatívna, zveličujúca konštatácia sa v príslušnom internetovom texte očividne zámerne opakuje viackrát.) Zo strohej informácie, t. j. bez akéhokoľvek komentára alebo vymedzenia, nie je celkom jasný rozdiel medzi kritériami *vývoj jazyka* a *história jazyka* a nejasné je aj kritérium *štýl písma* (má to byť zaznamenávanie zvukových vlastností jazyka grafickými prostriedkami alebo niečo iné, napr. druh písma?).

2.1. Na prvé miesto spomedzi najťažších jazykov „na tejto planéte“ sa slovenčina dostala „pre jej gramatickú štruktúru a ‚mobilitu slov a slovných spojení‘, ako jediný jazyk sveta má slovenčina sedem pádov (Nominatív, Genitív, Datív, Akuzatív, Lokál, Inštrumentál a Vokatív), ďalej vybrané slová a hlavne mäkké a tvrdé ‚i, y‘ skloňovanie prídavných mien a sloviess, v podstate sa v slovenskom jazyku skloňujú takmer všetky slová“. (Mimochodom: fínčina má 15 pádov.)

2.2. Citát z internetovej informácie treba komentovať, resp. aj korigovať. Vyjadrenie *mobilita slov a slovných spojení* nie je oficiálny jazykový termín a vlastne ani nevedno, čo tu treba pod ním rozumieť. Keďže sa neuvádzajú nijaké príklady, možno sa len domnievať, že pravdepodobne ide o spájateľnosť jazykových prvkov a možnosť ich umiestňovania v konkrétnom texte. Naporúdzi je však aj iné vysvetlenie, ktoré vyslovujeme s rozpakmi: nezamieňa sa tu náhodou mobilita s modalitou? Konštatácia, že slovenčina ako „jediný jazyk sveta“ má sedem pádov, je nepresná. Vokatív sa už niekoľko

---

* Uvedenej informácii sa pozornosť venovala už aj v 6. čísle ročníka 2007 časopisu Kultúra slova. Tento text je posledný, ktorý jeho autor PhDr. Ivan Masár napísal pre náš časopis. Redakcia

desiatok rokov ani v slovenskej jazykovede a terminológii nechápe ako súčasť paradigmy, jeho prípony v slovenčine zanikli a jeho význam sa presunul na nominatív (pozri Morfológia slovenského jazyka, s. 44, 123). Pokladať vybrané slová a výskyt grafém *i, y* za prvky zvyšujúce obťažnosť jazykovej stavby slovenčiny je pochybné. Vybrané slová sú v podstate zanedbateľnou skupinou slov, spomedzi nich iba niekoľko má vyšší index výskytu. Okrem toho *i* a *y* sa vyskytuje aj v mnohých iných jazykoch (tam vari nezvyšujú náročnosť na ich osvojenie?). Ak vezmeme do úvahy reč – hovorenú slovenčinu –, problematika vybraných slov a výskyt *i, y* sa jednoznačne ukáže ako pseudoprávny problém; vo výslovnosti totiž nie je medzi nimi nijaký rozdiel. Okolo tejto veci robia rozruch daktori rodičia, keď sa ich deti nechcú učiť slovenčinu, a potom aj tí učitelia slovenčiny, čo za vrchol ovládania jazyka pokladajú bezchybné zvládnutie pravopisu namiesto toho, aby učili deti formulovať myšlienky do prehľadných viet a súvetí a zrozumiteľne rozprávať, t. j. rešpektovať základné pravidlá spisovnej výslovnosti.

Konštatovanie, že „v podstate sa v slovenskom jazyku skloňujú takmer všetky slová“ je zveličené. Zveličenie len minimálne oslabuje obmedzujúca častica *takmer*. Aj v slovenčine je istá vrstva nesklonných substantív, adjektív, čísloviek a jestvujú aj slovné druhy, pri ktorých ohýbanie jednoducho neprichádza do úvahy – sú to neohybné slová (spojky, častice a i.). Prisudzovať jazyku obťažnosť na základe toho, že má rozvinutú flexiu, a pritom zdôrazňovať, že iné jazyky (neflektívne) sú ľahšie, nie je celkom objektívne ani presvedčivé. Vzťahy medzi substantívami vo vete a funkcie pádov sa môžu vyjadrovať – a vyjadrovať sa musia – inými prostriedkami, ako sú pádové prípony. Dobré to vidieť z porovnania týchto paradigiem:

N	the boy	chlap
G	of the boy (of = od)	chlapa
D	to the boy (to = k)	(k) chlapovi
A	the boy	(pre) chlapa
L	about the boy (about = o)	o chlapovi
I	with the boy (with = s)	s chlapom

V tejto súvislosti hodno uviesť názor významného slovenského jazykovedca: „Keď jazyk nemá dostatočné množstvo prípon, musí mať namiesto nich slová alebo ustálený slovosled. Ak nemá byť chudobnejší, musí mať jedno alebo druhé“ (Mistrík, s. 223).

Napokon z tohto komentára nemožno vynechať upozornenie, že názvy pádov a jazykov sa majú písať s malým začiatočným písmenom a že syntagma *skloňovanie prídavných mien a slovies* je neprijemný lapsus linguae. Ak sa spracovanie prídavného mena a slovesa v priebehu tvorenia textu chcelo označiť spoločným termínom, mal sa použiť termín *ohýbanie* alebo *flexia*.

2.3. Veľa pozornosti sa venuje slovesu, pretože podľa V. Trnku v slovenčine „špecifiku tvoria slovesá“. Špecifické črty však nie sú zreteľnejšie zvýraznené, preto si bežný používateľ príslušnej internetovej stránky bude klásť otázky, v čom je špecifickosť nášho slovesa v porovnaní so slovesami iných jazykov. Položí si ich ihneď, keď si uvedomí, že napr. gramatické kategórie osoby, čísla, času a ďalšie sa uplatňujú nielen v slovenčine, ale v mnohých iných jazykoch. Celá pasáž o slovese zaberá azda polovicu textu a pritom je to v podstate len súpis termínov, ktoré sa používajú pri triedení slovies, opise ich vlastností a významu a ktoré uvádza aj Morfológia slovenského jazyka (pravdaže, s definíciami a názornými príkladmi).

2.4. Po prezentácii slovesa sa taxatívne registrujú ďalšie ukazovatele zabezpečujúce slovenčine nelichotivé prvenstvo. Akože inak, znova sa opakuje refrén „najťažší jazyk na svete“ a spríbuznený výrok „jediný na svete“. Pristavíme sa pri niektorých ukazovateľoch preto, že o ich výlučnosti či ojedinelosti asi zapochybuje aj lingvisticky neškolený používateľ internetu: *slovenčina má vzory prídavných mien, dvojhlásky a spodobovanie; komplikovanú gramatiku – takú komplikovanú, že cudzincovi by podľa prepočtu (tak!) trvalo 12 rokov, kým by sa ju naučil; veľkú variabilitu slov, viet a slovných spojení; komplikovanú gramatiku nevie ani jeden jediný človek (tak!); 465 gramatických výnimiek* atď. Odcitujeme ešte celý záver sumarizácie ukazovateľov, prostredníctvom ktorých slovenčina získala ono výnimočné postavenie medzi jazykmi sveta – ich počet je vraj okolo (?) 7 832: ... „ale cez to všetko ide o jazyk, ktorý nemá na svete obdobu, čo sa týka náročnosti na učenie, písanie, počúvanie, hovorenie a čítanie“.

Uvedené ukazovatele nemožno charakterizovať inak ako znôžku insitných námietok proti neoblúbenému objektu, ktorý komusi veľmi zavadzia. Domnievame sa, že z nasledujúceho citátu je identita „kohosi“ nespochybniteľná: gramatická štruktúra slovenčiny „je tak komplikovaná, tak prepracovaná, že s takou prepracovanosťou sa nestretáme ani v maďarčine, pre

mnohých z nás je maďarský jazyk ten najt'ažší, ale to isté tvrdia Maďari o našom jazyku, len s takým rozdielom, že oni sa nemýlia“.

2.5. Akoby na vyváženie negatív nachodí sa v texte pokus povedať o slovenčine aj dačo pozitívne. Ani ten nevyznieva v prospech slovenčiny, pretože do kontextu nezapadá organicky a okrem toho je rozporuplný a ne-logický. Veď ako inak charakterizovať takýto „chválospev“ na slovenčinu v záľahe jej zastieraného znehodnocovania a znevažovania: „Náš jazyk je krásny, melodický, a preto nemáme problém porozumieť aj ruštine, poľštine, češtine a iným slovanským jazykom.“ Aký je to argument v prospech slovenčiny, že práve krása umožňuje jej nositeľom porozumieť aj iným slovanským jazykom? Takéto výroky diskvalifikujú jazykovedca (autor textu sa medzi jazykovedcov hlási *expressis verbis*: „čomu mi (!) jazykovedci hovoríme rozprávať čisto spisovne“) rovnako ako ho diskvalifikujú pravopisné chyby, nepresnosti v lexike (*španielština, aramejšťina, nóršťina*), konektor *cez to všetko*, syntagmy typu *tak komplikovaná*, nedbanlivé spájanie viet v súvetiach atď. Toto všetko spolu s nedostačujúcimi údajmi o tom, kto parížskemu konzorciu predsedal, ktorí jazykovedci sa na ňom zúčastnili, pod záštitou koho a v akej inštitúcii sa konalo, a ďalšími slabými miestami textu, oslabuje dôveryhodnosť celého materiálu a jeho vecnú spoľahlivosť.

3. Bolo by jednoduché, ale aj pohodlnické nechať texty tohto druhu celkom bez povšimnutia. Naopak, zaujať k nim stanovisko je veľmi potrebné. Cez internet sa totiž rozliehajú po celom svete a dotvárajú o Slovensku negatívny obraz. Slovensko sa prostredníctvom rozličných médií vykresľuje ako štát, kde sa utláčajú a likvidujú národnostné menšiny, nachodí sa na ňom množstvo cigánskych chatrčí, mestá majú špinavé ulice atď. Navyše aj jazyk, ktorým hovorí väčšina obyvateľov Slovenska, je nedvižný, nenaučiteľný a neschopný plniť funkcie, ktoré hravo a spoľahlivo plnia iné národné jazyky. Takáto prezentácia slovenčiny je škodlivá aj u nás doma. Keďže internet je už dostupný takmer na všetkých školách, stretnutia študentov s podobnými názormi na slovenský jazyk, ako sa analyzuje v tomto článku, sú nevyhnutné. Je isté, že sa nimi nepodporí záujem študentov o dostačujúce zvládnutie slovenčiny v písanej aj hovorenej podobe. Budú ho skôr paralyzovať a sťažovať učiteľom jazykovú výchovu.

4. Slovenská jazykoveda ponúka o slovenčine veľa poznatkov. Vynikajúci slovenský jazykovedec už pred mnohými rokmi o ňom napísal: „Súčasný slo-

venský spisovný jazyk je totiž dnes už pomerne veľmi spoľahlivo a podrobne spracovaný a opísaný“ (Pauliny, s. 5). Z toho však nemožno priamočiaro uzatvárať, že ide o ťažký jazyk. Podobné zistenia v gramatikách sú v prvom rade určené na štúdium slovenčiny, nie na jej osvojovanie ako cudzieho jazyka na bežné komunikačné ciele. To, čomu sa hovorí ťažký jazyk, vlastne neväzí v jazyku samom, lež v tom, že záujemca o naučenie sa nového jazyka musí prekonávať mnohé prekážky. Musí sa naučiť vyslovovať hlásky, ktoré jeho rodná reč nemá, musí sa naučiť časovať, skloňovať, stupňovať ináč ako v rodnej reči, musí dbať na iné poradie slov vo vetných skladoch a vetách. Skrátka, musí pochopiť a akceptovať rozdiely medzi rodnou a osvojovanou rečou. Niekedy sú rozdiely veľké, inokedy sa vyskytuje veľa zhôd alebo aspoň podobností. O povedanom sa traduje „stará pravda, ktorá sa nám nemôže zdať zveličením, že jazykov je veľa, a predsa – jazyk je len jeden“ (Krupa – Genzor – Drozdík, s. 11).

4.1. Pri riešení otázok osvojovania slovenčiny ako cudzieho jazyka nemožno obísť fakt, že okrem podrobného vedeckého opisu slovenčiny máme už naporúdzí špeciálne štúdie a materiály zamerané na uľahčenie osvojovania slovenčiny a že jestvujú aj špecializované strediská výučby a osobitné kurzy. Vyučovanie sa môže nastaviť s prihliadnutím na osobitosti slovenčiny, ako aj so zreteľom na sociolingvistické a etnokultúrne danosti, ktoré sa menia podľa toho, z akej jazykovej a kultúrnej oblasti adept pochádza a aký je stimul a cieľ osvojovania slovenčiny.

5. Internetovým textom, ktorý stimuloval napísanie tohto článku, vysielala sa do celého sveta nežičlivá správa o našom národnom jazyku. Aj o nej platí antická *Fama crescit aundo* (povešť rastie šírením). Účinky takýchto správ načim zmierňovať, ak už sa nedajú úplne paralyzovať, aspoň poukazom na to, že podávaná správa je nielen nežičlivá, ale z odborného hľadiska nespoľahlivá a pochybená. Zdá sa, že v danom prípade aj skryto ironická a znevažujúca.

LITERATÚRA

KRUPA, Viktor – GENZOR, Jozef – DROZDÍK, Ladislav: Jazyky sveta. Bratislava: Obzor 1983. 512 s.

MISTRÍK, Jozef: Jazyk a reč. Bratislava: Mladé letá 1984. 430 s.

ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 320 s.

PAULINY, Eugen: Slovenská gramatika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.

Menej je niekedy viac

PATRIK AMBRUS

Niet pochýb o tom, že slovná zásoba je najmenej stálou zložkou jazykového systému. Nemožno tvrdiť, že gramatika či fonetika jazyka sa azda nevyvíjajú, ale v prípade lexiky je tento proces neporovnateľne rýchlejší. Teoreticky každý deň môže vzniknúť nové slovo alebo bez stopy zmiznúť jeden už dlho zastaraný výraz. Jestvujú rôzne príčiny toho, že sa slovo prestane v jazykovej komunite používať; hlavnú úlohu tu hrá predovšetkým mimojazyková skutočnosť. Ak sa napríklad istý predmet stratí z nášho života, do zabudnutia upadne aj slovo, ktoré ho označovalo.

Nové slová sa objavujú v slovnej zásobe opäť ako reakcia na istú zmenu. Keď potrebujeme slovne označiť niečo nové, resp. niekoho nového, máme k dispozícii viacero riešení. Môžeme vymyslieť úplne nové pomenovanie, využiť materiál už jestvujúci v slovnej zásobe a v prípade potreby ho upraviť, resp. rozšíriť význam pôvodného slova pridaním novej lexie. Časté je aj preberanie slov alebo slovných spojení z iného jazyka. Ide o veľmi jednoduchý spôsob, pretože ak výpožička z pravopisnej a výslovnostnej stránky vyhovuje úzu cieľového jazyka, nie je vôbec potrebná jej modifikácia. Ani prispôsobenie formy slova zásadám prijímajúceho jazyka nemusí byť komplikované.

Moderná angličtina je bohatá na výpožičky z desiatok jazykov. Výrazne sa odlišuje od tzv. starej angličtiny (používanej rámcovo v rokoch 700 až 1200), ktorej slovná zásoba mala typicky germánsky charakter a bola prevažne homogénna. Počas vývoja jazyka sa však výrazne zmenila: mnohé pôvodné slová sa nahradili výrazmi z latinčiny, francúzštiny, škandinávskych jazykov, neskôr holandčiny, taliančiny, nemčiny a iných rečí a prenikli do takej hĺbky lexiky, že sa dnes už často ani ako výpožičky nevnímajú.

Hoci slovenčina angličtinu neovplyvnila vôbec, opačným smerom prúdili a stále prúdia slová a termíny z viacerých oblastí. Nie je ťažké zistiť dôvody: angličtina je jazykom ekonomiky, bankovníctva, informačných a komunikačných technológií, zasahuje vlastne do každej sféry života spoločnosti 21. storočia; je svetovým jazykom par excellence. Preto je len prirodzené, že slovenčina stále prijíma nové anglické výrazy. Stupeň ich začlenenía do

slovenskej lexiky je rôzny, ale vzhľadom na to, že sa u nás angličtina v súčasnosti vyučuje už od materskej školy, jej prienik do nášho jazyka je oveľa ľahší ako v nedávnej minulosti.

Často dochádza k tomu, že pri preberaní výrazu sa do cieľového jazyka dostane len niektorý z jeho pôvodných významov a že sa anglické slovo prispôbiť zásadám slovenčiny, a to najmä pravopisným a výslovnostným. Spomenieme napríklad anglicizmy *tínedžer*, *tím*, *fér*, *džíp*, *džentlmen*, *triler*. Uvedené príklady sa z periférie lexiky dostali do jej jadra a bežne sa používajú v komunikácii bez toho, aby sme si vždy uvedomovali, že ide o pôvodne anglické slová. Niektoré zdomácneli preto, lebo poskytli význam, ktorý vyplnil medzeru v sémantickej štruktúre nášho jazyka, iné preto, lebo vystihovali danú entitu lepšie ako slovenský ekvivalent, mnohé preto, lebo boli jednoducho v správnom čase poruke a silný vplyv nielen angličtiny, ale i anglicky hovoriacich krajín nedal používateľom nášho materinského jazyka na výber. Napr. zloženina *talkshow* nie je očividne bezproblémovým riešením a mnohí sa bránia ju používať, ale zdá sa, že je praktickejšia a najmä výstižnejšia ako slovenské termíny *diskusná relácia*, *beseda*, prípadne *kreslo pre hosťa*. Podľa nášho názoru je len otázkou krátkeho času, kedy sa *talkshow* plne adaptuje v slovenskom jazykovom prostredí.

Nie vždy je však prienik anglických slov a slovných spojení do slovenčiny opodstatnený. Najmä v poslednom čase dochádza k javu, ktorý je veľmi neprirodený a ktorý bol podnetom na napísanie tohto príspevku. V médiách (hlavne v televízii) sa stretávame s používaním neadaptovaných anglických výrazov i na miestach, kde by sme ich neočakávali, resp. kde by sa veľmi pohotovo a vhodne dali (a mali) použiť slovenské slová. Televízie i rádiá s celoslovenským pokrytím by mali vziať na vedomie skutočnosť, že nie celá populácia Slovenska ovláda angličtinu na takej úrovni, aby rozumela použitým anglickým slovám. Nie je to len problém staršej generácie, ktorá nemala vzhľadom na politickú situáciu možnosť učiť sa angličtinu v takom rozsahu, ale aj mnohých mladých ľudí, ktorí sa z takého alebo onakého dôvodu angličtinu nenaučili.

Zvykli sme si na to, že anglické názvy veľkého počtu zahraničných výrobkov sa neprekladajú. Je to pochopiteľné, veď značky produktov elektrotechniky, drogériového alebo potravinárskeho charakteru sú chránené a preložením ich názvu by už nebolo možné identifikovať ich s originálom.

Určite by bolo čudné, keby sme v reklame na šampón namiesto *Head and Shoulders* počuli *Hlava a plecia*, keby sme si pýtali mydlo *Holubica* namiesto *Dove*, keby dámy hľadali na regáloch výrobok *Vždy* a prešliadali *Always* a keby sme na otázku, čo si želáme, odpovedali: „*Zmizni!*“, očakávajúc, že nám predavačka podá prípravok *Vanish*. Hoci veľa Slovákov tieto a podobné anglické obchodné názvy nevie preložiť do slovenčiny, a teda nechápe ani ich motiváciu (napr. spomínaný prípravok *Vanish* naznačuje, že zmiznúť by mala špina pri praní), naučili sa ich používať bez toho, aby sa nad nimi zamýšľali. Každý azda vie identifikovať, že výrobok s nápisom *for men* je určený pre mužov.

Na tomto mieste nám nedá, aby sme nespomenuli, že ak sa už na slovenský trh dostane výrobok s anglickým názvom a nie je dovolené alebo možné ho preložiť, tvorcovia reklamných spotov by mali pri ich výrobe dbať na správnu výslovnosť názvov produktov. Každému anglistovi iste trhá uši nesprávna výslovnosť slova *natural* [neičurə] v reklame na sprchové gély Fa.

V televíznej reklame sa však neraz stretne aj s celými anglickými konštrukciami, ktoré sú súčasťou sloganov. I v tomto prípade zrejme platí, že anglický text je priamo spojený s výrobkom a že prekladom (ak by vôbec výrobca súhlasil) by sa znehodnotil. Otázne však zostáva, či anglická verzia sloganov *Today Tomorrow Toyota* (mimochodom nádherný príklad na aliteráciu, ktorá je typickým a stále frekventovaným jazykovým prostriedkom v angličtine) alebo *Suzuki – Way of Life* vôbec nejakým spôsobom zapôsobí na takú slovenskú klientelu, ktorá po anglicky nehovorí. *Dnes aj zajtra do auta Toyota* a *Suzuki – uspokojte svoje nároky* by mali istotne väčší efekt. Pritom by stačilo len málo: anglický slogan by mohol zostať napodobený alebo by sa vo forme slovenskej výpovede aspoň priblížil slovenskému adresátovi.

Za zmienku stojí, že anglické slogany sa používajú v spotoch propagujúcich napríklad aj niektoré české výrobky. Spoločnosť *Škoda* považuje výber auta z jej ponuky za *jednoducho múdre* riešenie; anglické *Simply Clever* síce osloví záujemcu o kúpu auta v zahraničí, ale pravdepodobne nie na Slovensku.

Často smutno-smiešnym príkladom „slovenskej televíznej angličtiny“ sú názvy filmov anglickej alebo americkej produkcie. Našťastie sa väčšina

z nich prekladá do slovenčiny; pravda, s väčším alebo menším úspechom. Nie vždy je tvorcom slovenského znenia profesionálny prekladateľ, a tak sa môže stať, že film *Bed of Roses* bude uvedený pod názvom *Postal' plná ruží*, hoci v angličtine má táto fráza aj význam zodpovedajúci nášmu ustálenému slovnému spojeniu *prechádzka ružovou záhradou* (samozrejme s figuratívnym významom). Film by mohol slovenského diváka osloviť pod názvom *Na ružiach ustlaté* – umožňuje totiž vyjadriť jeho prenesený, ako aj základný význam, a navyše oba významy vystihujú dej filmu.

Prekladateľ názvu hororu *The Faculty* sa nenamáhal nazrieť do slovníka a siahol po analogicky znejúcom preklade; táto voľba nebola najšťastnejšia, pretože v tomto prípade nejde o *fakultu* (hoci i to je jeden zo slovenských ekvivalentov uvedeného anglického slova), ale o *učiteľský*, resp. *profesor-ský zbor*.

Seriál *Moonlighting* uvádzala jedna zo slovenských televízií pod názvom *Mesačný svit*. Anglické kompozitum má však aj iný význam, a to *práca na čierno*, „*fuška*“. Vzhľadom na povahu seriálu (išlo o kriminálnu komédiu) by názov naznačujúci túto skutočnosť bol výstižnejší ako použitý pseudokalk.

Zaujímavé sú prípady, keď sa v názve programu vyskytne spolu anglický názov i jeho slovenský ekvivalent. V súčasnosti sa populárne seriály o vyšetrovateľoch kriminálnych deliktov z niekoľkých amerických miest uvádzajú pod názvom začínajúcim skratkou *C.S.I.* Slovenskému divákovi neovládajúcemu angličtinu tieto tri písmená nič nepovedia. Akronym *C.S.I.* vznikol zo začiatočných písmen anglického *Crime Scene Investigation*, čo v preklade znamená *vyšetrovanie na mieste činu*. Spojenie so slovenským *Kriminálka Miami (New York, Las Vegas)* sa preto anglistovi môže zdať čudné (resp. nadbytočné). Názov *Miesto činu: Miami (New York, Las Vegas)* považujeme za vhodnejší.

Bez efektu na slovenské publikum neovládajúce angličtinu zostávajú všetky názvy filmov ponechané nepreložené. *Peacemaker* má v slovenčine prijateľný ekvivalent, a to *Mierotvorca*, ktorý by bol bezpochyby pôsobivejší a zrozumiteľnejší.

Vo všetkých uvedených príkladoch sa preberajú alebo prekladajú anglické názvy, keďže ide, všeobecne povedané, o produkty anglofónnej proveniencie. V súvislosti s vlastnou, teda domácou produkciou slovenských

televízií by sa očakávalo, že názvy programov budú v slovenskom jazyku. Z nepochopiteľných dôvodov si preto slovenský divák počas znelky HLAVNEJ spravodajskej relácie dňa slovenskej televízie Markíza s vysokou sledovanosťou na obrazovke mohol prečítať: *Televízne noviny Headlines*. Ide o neospravedliteľný nedostatok, pretože v slovenčine jestvujú ekvivalenty, ktoré sa používajú desaťročia, napr. *prehľad hlavných správ, správy v prehľade, z obsahu* a pod. Tvorcovia znelky nerešpektovali skutočnosť, že Slovensko nie je krajinou s prevahou anglicky hovoriaceho obyvateľstva, a teda slovo *headlines* je pre väčšinu Slovákov sémanticky prázdne.*

Podobne násilne vyznieva voľba názvu *Lyrics – Vyspievaj si milión* v programovej štruktúre konkurenčnej televízie JOJ. Iba ten, kto vie po anglicky alebo sa pozrie do slovníka, pochopí, že uvedený program bude mať čo-to do činenia s *textami piesní*.

Do tretice: Verejnoprávna televízia STV ponúka svojim divákovi súťaž *Dr. Quiz*, pričom úprava na slovenské *Dr. Kvíz* by bola nenásilná a prirodzená (je však možné, že preklad názvu programu majiteľ licencie nepovolil).

Hoci sme naznačili viaceré otázky týkajúce sa preberania anglických lexikálnych jednotiek, chyby sa robia aj pri preberaní gramatických konštrukcií. Spomeňme aspoň niektoré. Napríklad privlastňovacie zámená v angličtine netreba vždy prekladať slovenskými privlastňovacími zámenami, ako sa to niekedy robí: *Použijete náš šampón a vaše vlasy budú jemné*. Nie je to dobrý preklad, lebo privlastňovanie v slovenčine skôr vyjadrujeme slovesom *mať*, a teda preklad... *a vlasy budete mať jemné* je v slovenčine určite vhodnejší.

Napokon sa môžeme dotknúť slovosledu. Ani v angličtine, ani v slovenčine nie je voľný (aj keď si to mnohí o slovenskom slovoslede myslia). Anglický slovosled podlieha predovšetkým gramatickému princípu: syntaktickú funkciu daného prvku spoznáваме najmä podľa jeho postavenia medzi ostatnými vetnými členmi. Slovosled v slovenčine uplatňujeme predovšetkým na vyjadrenie aktuálneho vetného členenia. Niektoré typy jazykových útvarov sa vyznačujú aj zaužívaným slovosledom. Tak v slovenčine sa správy o nehodách donedávna spravidla formulovali napríklad takto: *Včera došlo na trati medzi Žilinou a Púchovom k zrážke rýchlika s osobným automobilom, pri ktorej dve osoby zahynuli a ďalšie tri utrpeli ťažké zra-*

* Poznámka redakcie. – S potešením možno konštatovať, že azda aj pod vplyvom televíznych divákov televízia už vynechala z názvu slovo *Headlines*.

nenia. V angličtine by podobná správa asi znela: *Two persons were killed and another three were seriously injured when a car collided with an express train on the track between Žilina and Púchov*. Ide o typický slovosled používaný v anglických správach. Častým prekladom podobných správ do slovenčiny pri zanedbaní slovosledových osobitostí jazykov došlo k tomu, že aj v slovenčine zaznievajú vety s „anglickým“ slovosledom, a to dokonca už nielen v prekladoch. Aj pôvodné správy sformulované v slovenčine majú „poangličtenú“ formu: *Sedem baníkov zahynulo a štyria boli zranení pri výbuchu plynu v bani Pokrok pri Košiciach včera popoludní*.

V súčasnosti sa vplyvu angličtiny na slovenský jazyk nevyhneme. Spojenia ako *vygúglovať*, *čeknúť na nete*, *začetovať si* onedlho budú (či už vlastne sú) celkom bežné predovšetkým v hovorovom štýle mladej generácie a nikto z nich sa nepozastaví nad ich pôvodom.

Cieľom tohto príspevku nie je vyvolať puristické tendencie v slovenčine, aby sme očistili náš jazyk od anglicizmov, ale zamyslieť sa nad možnosťami nášho jazyka. Po angličtine by sme mali siahnuť iba v situáciách, kde je to prirodzené a zrozumiteľné, pretože kvantita nie vždy zodpovedá kvalite. Slovenský jazyk má bohatú a rozvinutú slovnú zásobu, ktorú možno často a bezproblémovo využiť namiesto anglických termínov. Navyše treba brať ohľad na tú (nezanedbateľnú) časť obyvateľov Slovenska, ktorá sa angličtinu nikdy neučila, a používať anglické termíny veľmi opatrne a uvážene.

LITERATÚRA

- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997.
HEČKO, Blahoslav: Dobrodružstvo prekladu. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1991.
RAKŠÁNYOVÁ, Jana: Preklad ako interkultúrna komunikácia. Bratislava: AnaPress 2005.
VILIKOVSKÝ, Ján: Preklad ako tvorba. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984.

Vrakovisko, autovrakovisko

JÁN KAČALA

Civilizačný rozvoj neprestajne prináša do jazyka nové pomenovania, ktoré naplňajú nové pomenúvacie potreby. Okrem iného tento rozvoj prináša aj potrebu utvárania nových miest, na ktorých sa vyskytujú isté veci, alebo miest, kde sa uskutočňujú isté procesy, a tieto miesta sa stávajú predmetom pomenovania prostredníctvom takých slov, ako sú *obratisko* (električiek, autobusov) alebo *kalamitisko* s významom „miesto kalamity“, o ktorých sme v Kultúre slova písali už dávnejšie. Do tohto radu pomenovaní patrí aj slovo *vrakovisko*, ktoré sme našli v tlači a ktorým sa označuje zberné miesto vrakov, prípadne zhromaždisko vrakov. Ako vidno, aj v tomto prípade ide o pomenovanie s miestnym významom a na jeho utvorenie sa rovnako ako pri spomenutých slovách využil slovotvorný postup skladajúci sa zo substantívneho základu a z prípony *-isko*, prípadne jej rozšíreného variantu *-ov-isko*. Slovo *vrakovisko* je v našom jazyku nové a nestretáme sa s ním ani v jednom výkladovom slovníku slovenčiny.

Slovotvorným východiskom pomenovania *vrakovisko* je podstatné meno *vrak* označujúce znehodnotený zvyšok najmä motorizovaného dopravného prostriedku alebo iného mechanizmu. Slovo *vrak* dobre poznáme zo spojení tohto slova s ďalšími podstatnými menami, ako sú *vrak auta*, *vrak lietadla*, *vrak lode*, *vrak lokomotívy*, *vrak vozidla*, prípadne aj *vrak práčky*, *vrak televízora*, alebo zo spojení so slovesami, napríklad: *odpratať vrak*, *odviezť vrak*, *zbierať vraky*, *zhromažďovať vraky* a podobne. Slovotvorná prípona *-isko* s miestnym významom je v slove *vrakovisko* rozšírená o modifikačnú morfému *-ov-*, ktorá sa pravidelne využíva pri tvorení názvov miesta skladajúcich sa z jednoslabičného základu, ako je napríklad *štrk – štrk-ov-isko*, *pies-ok – piesk-ov-isko*, *ryž-a – ryž-ov-isko* (homonymné pomenovanie *ryžovisko* môže slúžiť na označenie miesta ryžovania, t. j. získavania drahých kovov, drahokamov premývaním naplaveného piesku alebo roztlčenej horniny), *mak – mak-ov-isko*, *hrach – hrach-ov-isko*, *ruj-a – ruj-ov-isko*. Pravdaže, pravidlo o používaní rozšírenej prípony pri tvorení z jednoslabičných základov neplatí bezvýnimčne, ako to ukazujú príklady *boj – boj-isko*, *klz-a-ť sa – klz-isko*. Možno pripomenúť, že zakončenie *-ovisko* majú

početné ďalšie podstatné mená, ale tie sú utvorené zo slovesných základov s príponou *-ov-a-t'*, napríklad: *park-ov-a-t' – park-ov-isko*, *let-ov-a-t' – let-ov-isko*, *zim-ov-a-t' – zim-ov-isko*.

V tlači sme sa dozvedeli, že na Slovensku v súčasnosti máme 12 vrakovísk, na ktorých sa zhromažďujú vraky áut, a keďže staré opotrebované autá predstavujú najčastejší predmet zberu a ďalšieho spracovania, jestvujú už špeciálne autovrakoviská. V zloženom pomenovaní *autovrakovisko* je nové slovo *vrakovisko* jednou z dvoch súčastí tohto zloženého pomenovania. Pomenovanie *autovrakovisko* pritom funguje aj ako vlastné meno podniku na zhromažďovanie a ďalšie spracovanie starých áut. Zložené slovo *autovrakovisko* zaznačuje už nový výkladový slovník slovenčiny, t. j. Slovník súčasného slovenského jazyka a – g z roku 2006 na s. 196 s výkladom „skládka autovrakov“ a s ilustračným *spojením* *vybudovať autovrakovisko*.

Slová *vrakovisko*, *autovrakovisko* sú sémanticky aj slovotvorne priezračné nové pomenovania utvorené na základe aktuálnej pomenúvacej potreby a schopné spoľahlivo plniť svoje funkcie.

„Zásady spisovnej výslovnosti musia vyplynúť z fonologického systému spisovnej slovenčiny, nie z defektnej praxe. V charakteristike ortoepickej výslovnosti jednotlivých hlások musia vynikať tie zvukové vlastnosti, ktoré sú dištingtívne, teda funkčne dôležité. Naopak treba zavrhnúť všetko, čo funkčnú hodnotu foném naruša a ich dištingtívnu výraznosť oslabuje.“

Jozef Štolc: O niektorých zásadách spisovnej výslovnosti. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 189.

Týmto citátom aj ďalšími citátmi si pripomíname sté výročie narodenia význačného slovenského jazykovedca prof J. Štolca.

DISKUSIE

O skloňovaní cudzích mužských mien zakončených na nemé -e

MARTIN OLOŠTIAK

Slovakistika sa problematike skloňovania cudzích mužských mien zakončených na tzv. nemé *-e* venuje pomerne dlho. J. Damborský (1930, s. 210), hoci sa o nemom *-e* nezmieňuje, uvádza medzi slovami skloňujúcimi sa podľa vzoru *chlap* aj vlastné mená (propriá) *La Fontaine – La Fontaina, La Fontainovi, Shakespeare – Shakespeara, Shakespeareovi, Le Sage – Le Saga, Le Sagovi* (v príkladoch nemé *-e* v nepriamych pádoch vynecháva). Podobne *Pravidlá slovenského pravopisu* (1931, s. 59; ďalej PSP) i A. Macht (1938, s. 103) bez ďalšieho vysvetľovania uvádzajú pri mene *La Fontaine* genitív *La Fontaina*. Dve skupiny mien rozlišujú J. Orlovský – L. Arany (1947, s. 166) a B. Letz (1950, s. 281): *de Gaulle – de Gaulla, Molière – Molièra* vz. *France – Francea, Lagrange – Lagrangea*. Takéto chápanie sa prezentuje aj v PSP z roku 1953 (s. 79: §107, ods. 11) a neskôr prakticky v nezmenenej, resp. v mierne rozšírenej podobe (s využitím rovnakých, resp. niekoľkých ďalších príkladov) aj v *Morfológii slovenského jazyka* (1966, s. 126; ďalej MSJ), v *Slovenskej gramatike* (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968, s. 192), v učebnici *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia* (Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1988, s. 73). Touto problematikou sa najpodrobnejšie zaoberal v časopisec-kých príspevkoch L. Dvonč (1958, 1963, 1965, 1967, 1977a, 1977b). Osobné mená s koncovým *-e* sa v uvedených prácach zaraďujú do dvoch skupín:

1. V menách typu *Shakespeare* [šejkspír], *Hume* [hjúm], *Pierre* [pjér], *Saussure* [sosúr] sa *-e* v ďalších pádoch takmer bezvýnimočne vynecháva (gen. *Shakespeara, Huma, Pierra, Saussura*). Tieto mená sú natoľko známe, že nevznikajú problémy pri rekonštrukcii ich základného tvaru, t. j. v nom. sg.: gen. *Shakespeara* → nom. *Shakespeare*, nie **Shakespear*, *Huma* → *Hume*, nie **Hum*, *Pierra* → *Pierre*, nie **Pierr*, *Saussura* → *Saussure*, nie **Saussur*.

2. V menách zakončených na *-ce* [s], *-ge* [dž, ž] *e* zostáva vo všetkých pádoch ako ukazovateľ výslovnosti predchádzajúcich spoluhlások: *Lawrence* [lorems] – *Lawrencea* [lorensa], *Bruce* [brus] – *Brucea* [brusa], *Maurice* [moris] – *Mauricea* [morisa], *Lodge* [lodž] – *Lodgea* [lodža], *Etherege* [eteridž] – *Etheregea* [eteridža], *George* [džórdž] – *Georgea* [džórdža], *Lesage* [lesáž] – *Lesagea* [lesáža]. Koncové *e* sa odporúča ponechať aj pri skupine priezvisk na *-oe* [ó], [ou], *-ie* [i], [í]: *Defoe* [difó] – *Defoea* [difóa], *Poe* [pou] – *Poea* [poa], *Coe* [kou] – *Coea* [koa], *Sillitoe* [silitou] – *Sillitoea* [silitoa], *Charlie* [čárli] – *Charlieho* [čárliho], *Abie* [ejbi] – *Abieho* [ejbiho], *Jamie* [džejmi] – *Jamieho* [džejmiho], *Augie* [ógi] – *Augieho* [ógiho] (porov. Dvonč, 1965; 1967).¹

Do tohto typu sa tradične zaraďujú aj mená zakončené na *-che* [š], napr. *Malebranche* [malbránš], *La Roche* [laroš] (Dvonč, 1967; MSJ, s. 126; PSP, 2000, s. 129). K. Sekvent (2002, s. 23) však nesúhlasí a pripomína, že *e* tu nenaznačuje výslovnosť predchádzajúcej grafémy, ako je to v prípadoch *-ge* [dž, ž], *-ce* [s], preto francúzske mená zakončené na *-che* odporúča skloňovať bez *e*: *Malebrancha*.

Nazdávame sa, že v citovaných prácach sa neberie dostatočný zreteľ na jazykový úzus, v ktorom sa neuplatňuje takéto fungovanie nemého *-e*. Na základe našich výskumov, ktoré vychádzajú zo systematického pozorovania jazykovej praxe, takisto vyčleňujeme dve skupiny mien s nemým *-e*, ale v ich charakteristike sa od doteraz publikovaných slovakistických prác odlišujeme.

1. Typ *George* – *Georgea*

Nemé *-e* signalizuje výslovnosť predchádzajúcej spoluhlásky. Pri vymedzení tohto typu sa zhodujeme s citovanými prácami. V *Slovníku anglických vlastných mien v slovenčine* (Ološtiak – Bilá – Timková, 2006; ďalej SAMS) pri týchto antroponymách naznačujeme gen. sg. takto:

Clarence [klerens], m., -ea

Sayce [sejs], m., -ea

George [džórdž/džórdž], m., -ea

Ramage [remidž], m., -ea

¹ Okrem K. Sekventa (2002, s. 23), ktorý v type *Curie* odporúča skloňovať: *Curiho*, *Curimu*, *Curim*.

Tieto konštatácie sa potvrdili aj korpusovými zisteniami²: v troch štvrtinách nepriamych pádov sa *-e* zachováva:

Tabuľka 1. Pomer tvarov s nemým *-e* a bez *-e* (typ *George*)

Lexéma	Tvary s e		Tvary bez e	
	počet	percentá	počet	percentá
Bruce	278	68,6	127	31,4
George Bush	752	84,8	135	13,2
George Washington	89	77,4	26	22,6
Joyce	147	87,0	22	13,0
Lance	106	66,3	54	33,7
Wallace	58	71,6	23	28,4
Woodbridge	25	65,8	13	34,2
priemer		75 %		25 %

Vysvetlivka:

Meno *George* pre jednoznačnú identifikáciu uvádzame aj s vybranými priezviskami, keďže v tvaroch bez *e* (*Georga*, *Georgovi* ap.) môže ísť o meno *George* [džordž] aj *Georg* [georg].

2. Typ *White – Whit(e)a*

Nemé *-e* nesignalizuje výslovnosť predchádzajúcej spoluhlásky, môže, ale nemusí signalizovať výslovnosť predchádzajúcej slabiky: *White* [vajt] – gen. *Whita/Whitea* [vajta], *Mike* [majk] – *Mika/Mikea* [majka], *Ambrose* [embrouš] → *Ambrosa/Ambrosea* [embrousa], *Bourke* [bárk] → *Bourka/Bourkea* [bárka], *Caine* [kejn] → *Caina/Cainea* [kejna], *Hardwicke* [hárdivik] → *Hardwicka/Hardwickea* [hárdivika]. V tejto skupine používanie *-e* v nepriamych pádoch kolíše. Na jednej strane sa *-e* chápe ako nadbytočné, pretože sa nevyslovuje, pri skloňovaní sa dostáva do susedstva s inou samohláskovou grafémou, čím vznikajú ortografické „hiáty“. Ponechaním *-e* sa v grafickej podobe zachováva tvarová uniformita, jednotná podoba tvarotvorného základu, čím sa čitateľovi textu uľahčuje identifikácia základného tvaru. Takýmto spôsobom sa prejavuje vplyv najdôležitejšieho činiteľa v komunikačnom fungovaní nielen cudzích, ale aj domácich vlastných mien. Ide o identifikačný faktor (podrobnejšie porov. Oľoštiak, 2007, s. 174 – 177).

² Slovenský národný korpus – Verzia prim-2.1. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2006. Dostupný z [www: http://korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk).

O textovej frekvencii a známosti propria ako faktoroch vplyvujúcich na fungovanie nemého *-e* sa zmieňuje J. Zeman: „U známých OJ [osobných jmen, pozn. M. O.] (*Blake* [blejk]) prevažujú v nepriamych pádech tvary bez *-e* (*Blaka* [blejka]), u OJ málo známých naopak s *-e*. V rozsáhlejších textoch, v nichž je OJ užito jen jednou, a to v nepriamom páde, *-e* zůstává“ (Kučera – Zeman, 1998, s. 21). Do „hry o nemé *-e*“ teda zasahuje dôležitý mimojazykový faktor – frekvencia. Pri frekventovaných menách sa potreba ponechávať *-e* nepocituje tak naliehavo, pretože časté používanie zabezpečuje ľahšiu identifikáciu základného tvaru. Z tohto dôvodu sa *-e* zvyčajne v nepriamych pádoch vynecháva napr. v lexémach *Shakespeare – Shakespeara, Hume – Huma, Locke – Locka, Livingstone – Livingstona, Osbourne – Osbourn*a a i.

V štúdií o skloňovaní anglických osobných mien (Ološtiak, 2002) sme vychádzali z predpokladu, že tendencia vynechať *-e* sa prejavuje výraznejšie pri rodných menách než pri priezviskách. Inventár rodných mien obsahuje menej jednotiek a frekvencia rodných mien je vyššia než frekvencia priezvisk. To znamená, že vo vedomí používateľov jazyka sú rodné mená relatívne ľahšie identifikovateľné. Tento poznatok sa v textoch Slovenského národného korpusu v úplnosti nepotvrdil (porov. tabuľku 2), o čom svedčí vyrovnanosť tvarov *-a/-ea* v skupine rodných mien a priezvisk (pomer *-a/-ea* RM: 71 % : 29%; P: 74 % : 26 %). Ukazuje sa, že ako dôležitejší faktor pôsobí frekvencia konkrétneho mena a zovšeobecnenie vo vzťahu k celej skupine rodných mien či priezvisk nie je adekvátne skúmanému javu.

Tabuľka 2. Tvary gen./akuz. sg. vybraných rodných mien a priezvisk s nemým *-e*

RODNÉ MENÁ				
	-a		-ea	
	počet	%	počet	%
<i>Clive</i>	25	73,5	9	26,5
<i>Clyde</i>	62	60,8	40	39,2
<i>Dave</i>	86	53,1	76	46,9
<i>Jake</i>	129	30,3	297	69,7
<i>Jerome</i>	37	100,0	0	0,0
<i>Shane</i>	22	66,7	11	33,3

PRIEZVISKÁ				
	-a		-ea	
	počet	%	počet	%
<i>Blake</i>	73	62,9	43	37,1
<i>Carlyle</i>	18	85,7	3	14,3
<i>Moore</i>	181	93,3	13	6,7
<i>Stone</i>	77	58,3	55	41,7
<i>White</i>	57	48,3	61	51,7
<i>Osbourne</i>	38	95,0	2	5,0

<i>Steve</i>	464	87,7	65	12,3
<i>Claude</i>	319	95,5	15	4,5
priemer		71		29

<i>Cave</i>	24	55,8	19	44,2
<i>Thorpe</i>	44	93,6	3	6,4
priemer		74		26

V tejto súvislosti vzniká otázka, aké faktory ovplyvňujú skloňovanie mien s nemým *-e*. Pri tvorbe textu by mal autor myslieť na príjemcu, predvídať potenciálne miesta nedorozumení, vhodným spôsobom ich eliminovať a uľahčiť tak celkové vnímanie textu. V súvislosti s našou témou to značí čo najviac uľahčiť identifikáciu základných tvarov vlastných mien (tzv. identifikačný faktor).³ V nadväznosti na identifikačný faktor pôsobia ďalšie činitele:

- **Jazykové činitele:** Pri skloňovaní mien na *-ge, -ce, -oe, -ie* koncové *-e* sa žiada zachovať (typ *George – Georgea*).
- **Všeobecná frekvencia:** Čím väčšia frekvencia, tým viac si expedient môže dovoliť *-e* vynechať; frekventované a známe propriá *-e* strácajú (typy *Shakespeare – Shakespeara, Mike – Mika*) – v týchto prípadoch je frekvencia a prítomnosť tvaru nom. sg. v konkrétnom texte irelevantná (porov. označenie 0 v tabuľke č. 3). Pri menej frekventovaných propriách je vhodnejšie *-e* ponechať (typ *Glynne – Glynnea*). Tu však do hry vstupuje ďalší činiteľ – textová frekvencia.
- **Textová frekvencia** (koľkokrát a v akých tvaroch je lexéma použitá v konkrétnom texte) je dôležitá pri menách so strednou alebo nízkou všeobecnou frekvenciou. Pri aspoň jednom použití v nom. sg. je možné *-e* v ďalších tvaroch vynechať (typ *White – Whita*); ak sa vlastné meno vyskytuje v texte len raz, aj to v nepriamom páde, je vhodnejšie *-e* ponechať (typ *White – Whitea*).
- **Propriálny kontext:** Zreteľ na existenciu dvojíc mien, ktoré sa rovnako vyslovujú a pravopisne sa líšia len koncovým *-e*, nás tlačí nemé *-e* zachovať; pravda, v závislosti od textovej i všeobecnej frekvencie (napr. *Brown – Browne, Clark – Clarke, Cook – Cooke, Dean – Deane, Earle – Earle, Foot – Foote, Fox – Foxe, Fry – Frye, Holbrook – Holbrooke, Green – Greene, Irvin – Irvine, Kean – Keane, York – Yorke* a i.).

³ Pôsobenie identifikačného faktora v reči sa netýka len mien s nemým *-e*, ale má širšiu platnosť, ba dokonca o tomto faktore možno uvažovať ako o onymickej univerzálii (porov. Ološtiak, 2007, s. 174 – 177).

- **Ďalšie okolnosti** sa aktivizujú v jednotlivých prípadoch, napr. pri mene *Francis Drake* v gen. a akuz. sg. prevládajú tvary s *-e* (*Drakea*) pravdepodobne preto, aby sa autor textu vyhol nežiaducej homonymii s tvarmi gen. a akuz. sg. slovenského apelatíva *drak*. Táto okolnosť v tomto konkrétnom antroponyme sa ukázala ako dôležitejšia než napr. pomerne vysoká frekvencia a známosť príslušného propria (na základe ktorých by sa *-e* skôr vynechalo).

V konkrétnej jazykovej situácii sa tieto faktory neuplatňujú v plnej miere a nemé *-e* sa niekedy zachováva/vynecháva v protiklade s uvedenými tendenciami (porov. tab. 3 a príklady v bode B). Rešpektujúc dominantnosť a „silu“ identifikačného faktora, vyslovujeme odporúčanie smerom k jazykovej praxi: ak si tvorca textu nie je istý, nech radšej *-e* v nepriamych pádoch ponechá.

Dokladový materiál:

A) V denníku SME (17. 8. 2004, s. 10) v rubrike Ľudia a udalosti sa objavil článok s názvom *Wise naložil ako prvý listy do balóna, ale do cieľa došli vlakom*, v ktorom sa píše o zakladateľovi leteckej pošty, Johnovi Wiseovi. Meno *Wise* [vajs] je v texte použité celkovo desaťkrát (z toho šesťkrát v nominatíve, dvakrát v akuzatíve, raz v genitíve a raz ako slovotvorný základ privlastňovacieho adjektíva). Vo všetkých nepriamych pádoch a privlastňovacom prídavnom mene sa meno uvádza bez *e*: *Johna Wisa priviedla k myšlienke, upozorňoval na pokus Johna Wisa, tento úspech Wisa povzbudil, Wisova myšlienka sa ujala*. Nevznikajú pritom problémy s identifikáciou základného tvaru, pretože na ploche celého článku (aj v jeho názve) je meno v tvare nominatívu použité viackrát.

B) Príklady svedčiace o dynamike pri písaní *e*:

*O'Neal odsunul portlandskú legendu **Clyda** Drexlera na 20. miesto v historickej tabuľke strelcov – najviac sa darilo **Clydeovi** Drexlerovi so 41 bodmi – vyzdvihol aj jeho spoluprácu s **Mikeom** Johnsonom – hudba z muzikálu *Krysař* je na štvrtom mieste po *Madonne* a pred **Mikom** Oldfieldom – tieňom zápasu bolo nepríjemné zranenie Jasona **Blakea** – periférne našiel na krídle ofenzívneho zadáka **Blaka** – David Jones v súboji so **Steveom** Flackom – Druhým najdrahším hráčom na trhu s nechránenými voľnými hráčmi po kanonierovi **Jaromeovi** Iginlovi z *Calgary* sa stal *Scott Niedermayer* – **Wayneovi** Rooneymu odporúčajú psychológa – *Flames* ho získali spoločne so **Steveom** Reinprechtom z *Buffala Sabres* výmenou*

za *Stevea Begina* – film *Zlodeji v hlavnej úlohe so Stevom McQueenom* – Miroslav Šatan prekonáva brankára Byrona *Dafoeho* – Šatan dvakrát prekonol *Dafoa* v Bostone.

Vzhľadom na protirečivosť uvedených kritérií a dôležitosť identifikačného faktora (najmä pri málo frekventovaných menách) skloňovanie osobných mien s nemým *-e* sme v SAMS riešili variantne (pri mene *Shakespeare* sme zvolili doplňujúcu poznámku); napr.:

Mike [majk], m., -(e)a (= Mika/Mikea)

Dave [dejv], m., -(e)a

AUDETTE, Donald [donald ódet], m., -a -(e)a

SHAKESPEARE, William [viliem/viliam šejkspír], m., -a -(e)a (častejšie Shakespeara)

Nemé *-e* a variantnosť v skloňovaní mužských osobných mien

Vplyv pravopisu na skloňovanie sa prejavuje aj v prípadoch ako napr. *Thorpe* [torp], *Stallone* [steloun], *Zidane* [zidan], *Malone* [meloun]. Tieto mená sa vo výslovnosti končia na spoluhlásku a dominantne sa skloňujú podľa klasického typu *chlap*. Subdominantne však pôsobí vplyv pravopisu (zakončenie na *-e*), čo sa prejavuje v skloňovaní podľa typu *Škultéty/kuli*:

Tabuľka 4. Distribúcia skloňovania podľa typov *chlap* a *Škultéty*

Meno	Skloňovanie – chlap			Skloňovanie – Škultéty			Spolu chlap		Spolu Škultéty	
	G, A	D, L	I	G, A, privl.	D	L, I	počet	%	počet	%
<i>Zidane</i>	134	21	22	57	4	11	177	71	72	29
<i>Thorpe</i>	44+3	13+2	3	9	2	3	65	82	14	18
<i>Malone</i>	46+4	9+4	14+5	17	0	6	82	78,1	23	21,9
<i>Stallone</i>							48	42	65	58
						13+1				
						5+1				
						24+4				
						49				
						4				
						12				
priemer								68,3		31,7

Vysvetlivky:

- (a) Pri menách *Thorpe, Malone, Stallone* sa v skloňovaní podľa typu *chlap* vyskytli aj tvary so zachovaným nemým *e* (uvádzame ich po znamienku +).
- (b) Pri skloňovaní podľa typu *Škultéty* sme do frekvencie započítali aj homonymné tvary prívlastňovacích prídavných mien (skratka privl.).

Pri menách *Zidane, Thorpe* a *Malone* prevažuje skloňovanie podľa výslovnosti (typ *chlap*), pri mene *Stallone* skloňovanie podľa pravopisu (typ *Škultéty*), ktoré spätne viedlo k vzniku výslovnostného variantu [stalone], čím sa posilnilo ohýbanie podľa typu *Škultéty*. Prípady typu *Stallone* [stelo-un/stalone] sú však pri adaptácii cudzích vlastných mien ojedinelé a súhrnne možno konštatovať, že dominuje skloňovanie podľa typu *chlap*, ktoré má oporu vo výslovnosti. Z tohto dôvodu deklináciu typu *Zidaneho, Thorpeho* pokladáme za menej perspektívnu a pre jazykovú prax ju neodporúčame. V týchto prípadoch totiž synchronne neexistujú také systémové predpoklady na deklináciu variantnosť ako v type *Stallone*, resp. *Capote, Raleigh* (pozri Ološtiak, 2007).

Zaznamenaný tvar	Odporúčaný vhodnejší tvar	Poznámky
<i>zverenci</i> [arseneho vengera]	[arzena vengera]	<i>Arsene Wenger</i> [arzen venger]
<i>je náhradníkom Johna Grahameho</i>	<i>Graham(e)a</i>	[grehem]
<i>pred Byronom Dafoem</i>	<i>Dafoeom</i> [defóom]	[bajron defó]
<i>rozhodol sa pre producenta Andyho Wallaceho</i>	<i>Wallacea</i>	[volis]
<i>po zisku zlata s Toddom Woodbridgem</i>	<i>Woodbridgeom</i>	[vúdbridž]
<i>Dva listy Joyceho</i>	<i>Joycea</i>	[džojcs]
<i>od Eltona Johna cez Richarda Gereho</i>	<i>Gerea</i> alebo <i>Gera</i>	[gír]
<i>neverím už ani Coelhovi, Caycemu, ani Gibranovi</i>	<i>Cayceovi</i>	[kejs]
<i>americkému kolegovi Georgemu Bushovi</i>	<i>Georgeovi</i>	[džórdž]

Zaznamenaný tvar	Odporúčaný vhodnejší tvar	Poznámky
známy prípad čierneho profesionálneho majstra sveta v boxe Mikeho <i>Tysona</i>	<i>Mika</i> alebo <i>Mikea</i>	[majk]
<i>bol často terčom posmechu známeho trénerského krúťasa Mikeho Keenana</i>		
cena pre <i>Michaela</i> Caineho	<i>Cainea</i> alebo <i>Caina</i>	[kejn]
o Thorpem sa tvrdí, že	<i>Thorpovi</i> alebo <i>Thorpeovi</i>	[torp]

Záver

Čiastková problematika fungovania nemého *e* pri skloňovaní cudzích osobných mien (analogicky by bolo možné analyzovať aj cudzie geografické názvy) potvrdzuje ustavičnú dynamiku pri adaptácii cudzojazyčných jazykových jednotiek v slovenčine. Tým je lingvistický výskum týchto javov sťažený, ale nie nemožný. Hlbší ponor do problematiky ukazuje, že adaptácia sice často neprebíha jednoliato, uniformne, prediktabilne, na druhej strane sa však aj tu prejavujú zákonitosti platné v preberajúcom jazyku, v našom prípade v slovenčine. Je pritom prirodzené, že stále prehlbovanie poznania, ktorého súčasťou je neraz aj modifikácia či korekcia predchádzajúcich poznatkov, v súčasnosti uľahčujú a zefektívňujú aj rozsiahle textové databázy, predovšetkým Slovenský národný korpus a internetové vyhľadávače.

LITERATÚRA

- DAMBORSKÝ, Ján: Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy. I. Hláskoslovie – Náuka o slove. 5. vyd. Nitra: Nákladom a tlačou Štefana Huszára 1930. 350 s.
- DVONČ, Ladislav: Výslovnosť a skloňovanie mien *Verne* a *Morse*. In: Slovenská reč, 1958, roč. 23, č. 1, 58 – 59.
- DVONČ, Ladislav: Skloňovanie názvov typu *Greenville*. In: Slovenská reč, 1963, roč. 28, č. 2, 126 – 127.
- DVONČ, Ladislav: *Charlie – Charlieho*, nie „Charliho“. In: Slovenská reč, 1965, roč. 30, č. 5, s. 313 – 314.
- DVONČ, Ladislav: Zo skloňovania francúzskych mien na *-es* a anglických a francúzskych mien na *-e*. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 3, s. 146 – 153.
- DVONČ, Ladislav: Zo skloňovania talianskych osobných mien zakončených na *-e*. In: Slovenská reč, 1977 (a), roč. 42, č. 2, s. 101 – 106.

DVONČ, Ladislav: Zo skloňovania cudzích rodných mien a priezvisk zakončených na *-e*. In: Kultúra slova, 1977 (b), roč. 11, č. 9, s. 298 – 302.

KUČERA, Jiří – ZEMAN, Jiří: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině. Anglická osobní jména. Hradec Králové: Gaudeamus 1998. 141 s.

LETZ, Belo: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava: Štátne nakladateľstvo 1950. 583 s.

MACHT, Anton: Sústavná mluvnica slovenská pre učiteľov a súkromné štúdium. Třebechovice p. O. 1938. 433 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

OLOŠTIAK, Martin: Skloňovanie anglických osobných mien v slovenčine. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 211 – 224.

OLOŠTIAK, Martin: Jazykovoštruktúry a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (adaptácia anglických proprií v slovenčine). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 226 s.

OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ, Renáta: Slovník anglických vlastných mien v slovenčine. Bratislava: Kniha-spoločník 2006. 266 s.

ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 232 s.

ORLOVSKÝ, Jozef – ARANY, Adalbert Ladislav: Gramatika jazyka slovenského. 2. vyd. Bratislava: Vedecké a umelecké nakladateľstvo Dr. J. Orlovského 1947. 252 s.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., uprav. a dopl. vyd. Bratislava: Veda 2000.

Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Martin: Matica slovenská 1931.

Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Nové, revid. vyd. Martin: Matica slovenská 1949.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1953 (1. vyd.), Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967 (9., zrevid. vyd.), 1971 (11., zrevid. vyd.).

SEKVENT, Karel: Ako používať francúzske vlastné mená v spisovnej slovenčine. Prešov: Náuka 2002. 111 s.

Slovenský národný korpus – Verzia prim-2.1. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (8)

RUDOLF KRAJČOVIČ

čára, f. hist. apel. línia v podobe priekopy, hromady kameňov alebo priesekom v lese označujúca priestor hraničného pásma (psl. *čara* línia vymedzujúca v teréne priestor, sloven. *čiar*a línia, hist. hraničná čiara, rozhranie, stčes. *čára* hraničná línia, hluž. *čara* brázda, priesek lesom atď.). – *Chiari* 1588, *Czare* 1773, dnes *Čáry*, obv. Senica; obec vznikla pri hraničnom pásme; susedný názov *Stráže nad Myjavou* (*Strassye* 1395, *Straza* 1489, dnes časť zlučenej obce *Šaštín-Stráže*) prezrádza, že vchod do hraničného pásma bol v stredoveku strážený.

Názov obce *Čáry* bolo by možno vyložiť aj od apel. *čary* vo význame „počarované miesto“ s prihliadnutím na etymologickú príbuznosť slov *čiar*y, *čary* zdôvodnenú tým, že v ľud. prostredí sa ľudom zakázané, neprístupné miesto v okolí hraníc v minulosti považovalo za počarované (k tomu p. Mch. 95); v hesle sa dáva prednosť výkladu od apel. *čiar*a vo význame „línia ohraničujúca hraničné pásmo“ so zreteľom na susedný názov *Stráže nad Myjavou*, ktorý naznačuje, že ide iba o strážený vstup do hraničného pásma cez stanovenú hraničnú líniu, čiže čiaru v hist. význame.

časť, f. vyčlenenie z celku, hist. podiel z dedičstva (psl. *część*, sloven. *časť*, diel, podiel z majetku, stčes. *část*, *část* diel, čes. *část*, pol. náreč. *część* diel, dedičstvo, podiel z majetku, strus. *časť* diel, dedičstvo, majetok atď.); p. hes. *časta*.

časta, f. topon. apel. (od ľud. *časť*- s príponou *-a* podľa *osada*) usadlosť na vymedzenom území, príp. usadlosť s vyčleneným chotárom z väčšieho územného celku. – *Rotenstein* 1240, *Chuzthu* 1291, *Czesthey* 1296, *Chastuc* 1332, *Czasta* 1773, dnes *Častá*, obv. Trnava; obec patrila panstvu Červený

Kameň (porov. dokl. *Rotenstein* 1240) a vznikla na vyčlenenej časti jeho územia.

čata, f., **četa**, f. hist. družina obyčajne utvorená z obyvateľov osadlosti s úlohou strážiť, hliadkovať vymedzený priestor (psl. *četa*, zachované v srb., chorv., slovin. *četa* zástup, oddiel vojska, bulh., mac. družina ozbrojencov, v sloven. dnes *čata* menší oddiel vojska, pol. *czata* stráž, ukr. *čata*, pl. *čati* stráž skladu tovaru, tábora väzňov atď.). – *Chatey* 1244, *Czataj* 1773, dnes *Čataj*, obv. Senec (s konc. *-j* zo stmaďar. *-i*), susedný názov *Tovarnik* (*Tauarnyk* 1301) od *tovarnik* skladník, pracovník v sklade tovaru (viac v hesle *tovarnik*) skrýva v sebe údaj, že obyvatelia susednej osady boli povinní v družinách, v čatách strážiť sklad tovaru, prípad. že stráženie skladu mala na starosti družina v službách kráľovského dvora s príbytkami v pôvodnej osade. – *Chatha* 1386, *Csatha* 1405, *Czata* 1773, dnes *Čata*, obv. Levice; názov vznikol v strategickom priestore, ktorý od 10. stor. strážil oddiel stmaďar. kmeňa Keszi (*Keseu* 1248, dnes *Malé Kosihy*), neskôr ruská družina v službách kráľovského dvora (*Wruz* 1269, dnes *Pohronský Ruskov*).

Apelatívum *čata* sa niekedy pokladá za prevzaté z maďarčiny v podobe *csata*, ktorá ho prevzala zo sloven. *četa* (Mch.).

čaus, m., **čausa**, m. služobný pomocník veliteľa vojenskej posádky (z tu-reč., známe v pol. *czausz*, *czaus* služobník, rýchly posol, vyberač daní, porov. Brück., v srb. *čauš* vojenský služobník, ktorý čítaval rozkazy vyšších voj. hodnostárov, porov. Vas. I.). – *Chewche* 1430, *Mala Czausa* 1773, dnes *Malá Čausa*, obv. Prievidza. – *Nagy Chewche* 1430, *Welka Czausa* 1773, dnes *Velká Čausa*, obv. Prievidza.

čavoj, m. topon. apel. (zložené od koreňa *ča-* v *čati* čakať v strehu a *-voj*) ozbrojený voj. oddiel, strážna družina. – *Chawoy* 1364, *Chawayo* 1397, *Czawoj* 1808, dnes *Čavoj*, obv. Prievidza; pôv. *Čavojov*, od *čavoj* príp. miesta alebo príp. men. adj. *-ov*, t. j. osada, v ktorej sa tradične venovali hliadkovaniu okolia; z dejín obce je známe, že na zač. 17. stor. obyvatelia obce od panstva dostali úľavu v plnení poddanských povinností za bezpečnostnú službu proti vojenským zbehom a zločincom (VSO I.); vzhľadom na to sa v hesle dáva prednosť výkladu z apelatíva pred osobným menom.

Čech, pl. **Česi**, etn. názov vo forme akuz. pl. *Čechy*, t. j. osada obývaná prisídlencami z Čiech. – *Felsew Chey* 1419, *Superior Chey* 1497, *Csehi* 1773,

dnes *Čechy*, obv. Nové Zámky, časťou obce sú *Malé Čechy*. – *Cheg* 1248, *Chey* 1285, *Czechincze* 1773, dnes *Čechynce*, obv. Nitra.

čeka, f.; p. hes. *čaka*.

čekat', verb.; p. hes. *čakat'*.

čelad', f. hist. rodina v službách panstva, služobníctvo na panskom dvore (psl. *čel'adb*, sloven. *čel'ad'* rodina, mládež, hist. služobníctvo, príbuzenské spoločenstvo poddaných, stčes. *čeled'* rodina, rod, služobníci z rodiny, pol. *czeladz* rodina, rodová pospolitosť, služobníci, strus. *čeljad'* služba, nevoľníci, dvorania atď.). – *Scala*, m. *Scalad* 1113, *Calad* 1232, *Czalad* 1773, dnes *Čeladice*, obv. Nitra. – *Sulad*, m. *Chelad* 1113, *Chalad* 1278, *Czeladincze* 1773, dnes *Čeladince*, obv. Topoľčany.

čelár, m. ľud. *včelár*; p. hes. *včelár*.

čepiec, m., v náreč. *čepec* pokrývka hlavy žien, neviest, obyč. biela, prenes. to, čo má podobu čepca, prírodné horské útvary, vrcholce kopcov, vrchov, hlavne pokryté snehom, zahalené hmlou, inovaťou a pod.; p. hes. *čepčin*.

čepčín, -a, -o, topon. men. adj. (od *čepec* príp. -in, prípadne apel. príp. miesta -in) miesto, kde vrcholy pahorkov, vrchov majú podobu čepca, sú ploché a často zahalené oparmi, hmlou alebo pokryté snehom, inovaťou. – *Cheptsin* 1262, *Chepchin* 1359, *slauice Welky Cseptzjn* 1736, *Welky Czepczin* 1773, dnes *Veľký Čepčín*, obv. Turčianske Teplice. – *Parua Chepsin* 1351, *Kis Csepchin* 1398, *Malý Csepchin* 1773, dnes *Malý Čepčín*, obv. Turčianske Teplice; obidva názvy boli zrejme motivované plochými pahorkami v chotári porastenými smrečínami, ktoré dlhšie udržujú sneh, prípad. inovať.

čereň, f. skalný hrebeň hory, skalný vrchol (od apel. *čer* skala, kamenný vrchol hory, príp. -eň ako v *hrebeň*, v čes. náreč. *čeren* hrebeň hory, slovin. *čeren* skalnaté miesto atď.); p. hes. *Čereňane*.

Čereňane, pl. ľud. živý názov obyvateľov s príbytkami neďaleko návršia so skalnatými vrcholmi (p. hes. *čereň*). – *Cherinen* 1329, *Cherene* 1388, *Czerenany* 1773, dnes *Čereňany*, obv. Prievidza; obec s horským chotárom (s n. v. 204 – 1102 m) vznikla neďaleko pohoria Vtáčnik.

čerenec, m. menší hrebeň hory, menší plochý vrchol návršia (od *čereň* zdrob. príp. -ec); p. hes. *čereň* a *Čereňane*.

Čerenčane, pl. ľud. živý názov obyvateľov bývajúcich neďaleko menšieho návršia so skalnatými vrcholmi. – *Cherenchen* 1334, *Czerenčany* 1808,

dnes *Čerenčany*, obv. Rimavská Sobota; chotár obce (s n. v. 215 – 480 m) má ráz pahorkatiny s plochými vrcholmi.

čerín, -a, -o, hist. men. adj. (od *čer* prorov. adj. príp. -in) rozoklaná skala, kamenný vrchol návršia (apel. *čer* známe v slovin. vo význame vyčnievajúca, rozrušená skala, skalný vrchol, porov. Mch.). – *Cheren* 1300, *Cheryn* 1438, *Cžerýn* 1808, dnes *Čerín*, obv. Banská Bystrica; chotár obce (s n. v. 398 – 598 m) má ráz plochých horských útvarov.

čermen, -a, -o, **črmen**, -a, -o, hist. men. adj. vo význame „červený, s odtieňom dočervena“ (psl. *čъртънь*, doložené v stslovieň. *чъртънь* červený, v češ. v častých miestnych názvoch typu *Čermná*, v srb. miestny názov *Crmnica*, v sloven. potok v Liptove *Črnnô*, porov. Šm., Vd. atď.). – *Chermen* 1257, *Churmen* 1330, *Cžermany* 1808, dnes *Čermany*, obv. Topoľčany, pôv. *Čermen*, neskôr názov prispôsobený k názvom s konc. -any. – *Chermona* 1293, *Chrmna* 1360, dnes *Svätý Kríž*, obv. Liptovský Mikuláš; pôv. *Črnná*, dnes osada *Črnnô*, SJS II.).

čern, -a, -o, **črn**, -a, -o, hist. men. adj. (psl. *чърнь*, zachované v slovin. *črn*, v srb., chorv. *crn*, v sloven. *čierny*, v češ. *černý*, stčes. *črný*, poľ. *czarny* atď.); p. heslá *černík*, *černina*.

černík, m. (príp. miesta -n-ik od *čern*, *črn*, p. hes. *čern*) miesto niečoho tmavého, pôdy, ihličnatého lesa a pod. – *Cernic* 1156, *Felsewchornok* 1439, *Alsochornok* 1441, *Cžornok* 1808, dnes *Černík*, obv. Nové Zámky; motiváciou vzniku názvu obce mohla byť prevaha černozemnej pôdy v pôvodnom chotári (dnes má n. v. 125 – 190 m).

černina, f. (príp. priestoru -ina ako v *nížina* od *čern*-) popolom, tmavými sadzami znečistený priestor. – *Czernyna* 1492, *Černina* 1808, dnes *Černina*, obv. Humenné; obyvatelia obce okrem pastierstva a drevorubačstva sa v stredoveku zaoberali výrobou dreveného uhlia pálením.

černý, -á, -é, tmavý, temný, slnkom málo osvetlený a pod. (v sloven. *čierny*, v náreč. *čarni*, v češ. známy miestny názov *Černá hora* ihličnatý les, v srb. *Crna Gora*, *Crna Reka* Skok I., v poľ. *Czarnylas*, *Charneziemie*, porov. Koz., BNT I. a i.). – *Cherna Parva* 1474, dnes *Malá Čierna*, obv. Žilina. – *Cherna* 1477, *Welka Černa* 1773, dnes *Veľká Čierna*, obv. Žilina. – *Czarno* 1618, *Cžerné* 1808, dnes *Šarišské Čierne*, obv. Bardejov. – *Czierne* 1662, *Černe* 1773, dnes *Čierne*, obv. Čadca (k tomu p. heslá *čadca*, *horelica*).

čert'áž, m., **čiert'áž**, m. hraničná línia, chotárna hranica, hist. hranica v podobe územného pásma, prieseku v lese so znakmi na stromoch a pod. (v sloven. *čiert'áž*, v náreč. *čert'áž*, známe v struš. *čertež* hraničný znak, vrub v dreve, ukr. náreč. *čertiž* pole získané vyklčovaním lesa, krovia); p. hes. *čert'ážny*.

čert'ážny, -á, -é, adj. (od *čert'áž* adj. príp. -ný, -ná, -né) hraničný, pri hraničnom pásme alebo v ňom. – *Cherthws* 1431, *Csertész*, *Czertissne* 1773, *Csertaz*, *Czertižné* 1808, *Čertiažne* 1920, dnes *Čertižné*, obv. Medzilaborce; obec vznikla pri starej uhorsko-poľskej hranici, zrejme náležite vyznačenej pásmom vyrúbaného dreva a dobovými hraničnými znakmi.

červen, -a, -o, men. adj. červený, prenes. vzbudzujúci príjemný dojem, pekný; (psl. *чырвыць*, zachované v bulh., mac. *červen*, v stčes. *červený*, čes. *červený*, slov. *červený*; p. hes. *červenica*).

červenica, f. (od *červen* príp. priestoru -ica ako v *ulica*, *pivnica*) prírodný objekt červenej farby rozličného odtieňa, červenkastej hliny, vody, smrekového porastu a pod., prípad. objekt vzbudzujúci dojem krásy (porov. rus. *krasota* červeň, *krasovatyj* červenkastý, v stčes. *krása* červeň, červená farba, porov. MStČ). – *Weresalma* 1278, *Čerwenicza* 1786, dnes *Červenica pri Sabinove*, obv. Sabinov; najstarší maďar. záznam v prepise *Vörös-alma* (1278) naznačuje, že motiváciou vzniku názvu bolo zrelé ovocie v sadoch, hlavne červenkastých jablák na jabloniach; obyvatelia sa v stredoveku zaoberali najmä ovcinárstvom (VSO I.). – *Vereswagas* 1428, *Czerwenicza* 1773, dnes *Červenica*, obv. Prešov; podľa prekladu maďar. záznamu v prepise *Vörös-vágás* (1428) červené rúbanisko, dá sa usúdiť, že motiváciou názvu bolo rúbanisko po vyťatí smrekového porastu, prípad. krovia s červenými plodmi; obec ešte v 18. stor. mala v chotári rozsiahle ihličnaté lesy (VSO I.).

četin, -a, -o, **četen**, -a, -o, men. adj. z pôv. *sčetin*, *sčeten* vo význame „niečo s pichľavými ostňami“ (od hist. apel. *sčet* adj. príp. -in, -en) ihličie, lúčny porast, alebo koly s ostnatými zvyškami po zoťatých konároch, prenes. koly ostro zahrotené a pod. (psl. *сѣтець*, *сѣтетина*, sloven. *ščet*, *šetina* niečo ostnaté, srst', nástroj s umelými ostňami, ľud. *cetina*, *četina*, *čečina*, niečo ostnaté, ihličie, rastlinstvo s pichliačmi a pod., stčes., čes. *štět* zahrotené koly na vodné stavby, poľ. *szczet*, *szczecina*, rus. *ščet'* štetina, prenes. ohrada z ostro zahrotených kolov atď. – *Cheten* 1239, *Welki Csitiny* 1773, dnes *Velký Cetin*, obv. Nitra; obec vznikla na strategickom mieste neďaleko

cestnej brány pri ceste smerujúcej do areálu Nitrianskeho hradu; z toho je zrejmé, že motiváciou vzniku názvu bolo okolie brány ohradené ohradou zo zahrotených kolov alebo pichľavým porastom, trním, hlohom a pod.; v susedstve v blízkosti cesty mal strážne stanovište stmaďar. kmeň Kér (*Ker* 1113).

četyr, četver, štver, hist. čísl. štyri veci, osoby, štyri príbytky, pozemky a pod. (psl. *čbytyre, čbtyvero*, sloven. *štyri, štvoro*, čes. *čtyři*, stčes. *čtyřie*, pol. *cztery*, rus. *četyre* atď.); p. hes. *četverica, čtverica*.

četverica, čtverica, f. zoskupenie štyroch vecí, osôb, príbytkov a pod. (psl. *čbtyverica*, sloven. *štvorica*, čes. *čtveřice*, slovin. *četverica, četvorica*, srb., chorv. *četverica, četvorica* atď.). – *Cheteruch, Cheturuc* 1262, *Steruzy* 1773, dnes *Šterusy*, obv. Piešťany; pôv. *Četverica*, v sloven. prostredí *Štverica*, z toho vplyvom stmaďar. zmenou domáceho *-ic* na *-us* (porov. záznam *Blundus* približne z r. 1200 so záznamom *Bolonduch* z r. 1264, pôv. *Blōdica*, dnes Beckov, porov. Šm. Vd.).

Najstaršie záznamy pripomínajú srb., chorv. *četverica, četvorica*; pravdepodobnosť nemožno vylúčiť, pretože hneď v susedstve sú názvy *Lančár* (od srb., chorv. apel. *lončar* hrnčiar) a *Kočín* (od *koč-* v srb., chorv. vo význame presídlenie, presťahovanie povozom; viac v hes. *hrnčiar* a *koč*).

čič, m., **čiča**, m. vážený muž obyč. v úctivom oslovení (zachované v srb., chorv. v podobe *čiča* starší človek, strýko, bulh. *čiča, čičo*, mac. *čičo, čičko* otcov brat); p. hes. *čičov*.

čičov, -a, -o, men. privl. adj. (príp. *-ov* od *čič, čičo*, p. hes.). – *Sysou* 1472 (so stmaďar. zmenou *č* na *š*), *Chichou* 1225, *Chychow* 1268, *Csicsu* 1773, *Čičov* 1927, dnes *Čičov*, obv. Komárno; zo spojenia *Čičov dom, majetok* a pod.; obec pôvodne patrila benediktínom na Panónskej hore, preto je reálne predpokladať, že nositeľom expr. apel. *čič, čičo* bol vážený muž, správca majetku z rádu benediktínov; ide tu, zrejme, o živé prímeno.

čičať, expr. verb. robiť hluk, údermi vyrubovaním lesnej dreviny, zosekáním haluzia z kmeňov (od zvukomal. *čik*, p. hes.) (najbližšie srb. a chorv. *čičati* vydávať zvuky pripomínajúce sekanie, rus. *čikat* udierať, biť atď.); p. hes. *čičava*.

čičava, f. (od koreňa *čič-* v *čičať*, príp. priestoru *-ava*) priestor, odkiaľ sa ozývajú zvuky od úderov pri výrube lesa, pri spracovaní zoľatej lesnej dreviny (p. hes. *čik-čik, čičať*). – *Chychywa* 1270, *Chychua* 1316, *Czičowka*

1808, *Čičava* 1920, dnes *Čičava*, obv. Vranov nad Topľou; veľká časť choťára je odlesnená; obyvatelia okrem poľnohospodárstva sa venovali výrobe dreveného uhlia pálením, na to bol potrebný výrub lesnej dreveniny.

čičman, m. expr. ľud. apel. drevorubač, ktorý rúbaním, sekaním, prípad. otesávaním kmeňov stromov šíri hluk; (apel. od *čič-* v *čičať* príp. *-man*, k nemu porov. poľ. *liczman* ten, kto rád počíta, ukr. *hluchman* človek nepočujúci, srb. *očman* človek s veľkými očami, porov. SP I.). – *Cziczman* 1272, *Chychman* 1411, *Cziczmany* 1773, dnes *Čičmany*, obv. Žilina; choťár obce (s vysokohorskou n. v. 595 – 1214 m) je dodnes značne zalesnený, napokon prácu drevorubačov a majstrovstvo tesárov v dávnej minulosti pripomínajú i dnes pre obec charakteristické vyzdobené zrubové domy a iné hospodárske stavby.

čičrať, verb. **čičrať sa**, expr. verb. babrať sa v niečom, čľapkať sa vo vode, v riedkom blate (v sloven. doložené v 18. stor. vo význame „babrať sa, hrať sa v niečom“, porov. HSSJ I., v nárečiach *čičrať sa* vo význame paprať sa, čľapkať sa vo vode, porov. SSN I.).

čičer, m. expr. topon. apel. (od *čičrať sa*, p. hes.) bahnom zanesená časť terénu, hlavne ciest, po ktorých sa bolo treba plavochiť, čabrať sa a pod. – *Checher* 1263, *Chicher* 1427, *Czičerowce* 1808, dnes *Čičarowce*, obv. Michalovce; nižinný choťár (s n. v. 96 – 109 m) dodnes býva zaplavený vodami Latorice, v dôsledku toho sú v ňom mŕtve ramená, močiare a lužné lesy (VSO I.).

čierny, adj.; p. hes. *černý*.

čik-čik, zvukomal. citosl. napodobňovanie sekavého zvuku (p. hes. *čičať*).

čiž, m. **čížik**, m. spevavý vták, *Carduelis* (sloven. *číž*, *čížik*, v náreč. i *čiža*, stčes. *číž*, čes. *čížek*, poľ. *czyż* atď.). – *Chyz* 1274, *Csíz* 1773, *Číz* 1920, dnes *Číz*, obv. Rimavská Sobota; motiváciou vzniku názvu bol priestor v blízkosti pôv. osadlosti väčšieho výskytu čížika, prípad. priestor jeho hromadného hniezdenia (k tomu p. hes. *čiža*, *čižata*).

SKRATKY

Brück. – BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna 1957.

Koz. BNTI. – KOZIEROWSKI, Stanisław: Badania nazw topograficznych I. Poznań: Nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1921.

HSSJ I. – Historický slovník slovenského jazyka I., ved. red. M. Majtán. Bratislava: VEDA 1991.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Akademia 1968.

MStČ – BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: Malý staročeský slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978.

SJS II. – STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004.

Skok I. – SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1971.

SP I. -- Słownik prasłowiański. Red. Fr. Sławski. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1974.

SSN I. – Slovník slovenských nářečí. I. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994.

Šm.Vd. – ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Bratislava a Praha 1932.

Vas. IV. – VASMER, Max: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. Moskva: Izdatel'stvo PROGRES 1973. Pripravil O. N. Trubačev.

VSO I. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava: VEDA 1977.

Skratky jazykov: bulh. – bulharský, čes., češ. – český, čeština, hluž. – hornolužický, chorv. – chorvátsky, ľud. – ľudový, ľudovo, mac. – macedónsky, maďar. – maďarský, náreč. – nárečie, nárečovo, pol. – poľský, psl. – praslovanský, rus. – ruský, sloven. – slovenský, slovin. – slovinský, srb. – srbský, stčes. – staročeský, stará čeština, stmaďar. – staromaďarský, stará maďarčina, strus., struš. – staroruský, stará ruština, stsloven. -- starosloviensky, tureč. – turečtina, ukr. – ukrajinský.

Iné skratky: a i. – a iné, adj. – adjektívum, akuz. – akuzatív, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, atď. – a tak ďalej, citoslov. – citoslovce, čisl. – číslovka, dokl. – doklad, etn. – etnický, f. – femininum, hes. – heslo, hist. – historický, expr. – expresívne, hosp. – hospodársky, konc. – koncový, koncovka, kráľ. – kráľovský, m – meter, m. – miesto, namiesto, mask. – maskulínium, men. adj. – menné adjektívum, n. v. – nadmorská výška, obv. – obvod, obyč. – obyčajne, p. – pozri, pl. – plurál, porov. – porovnať, porovnaj, pôv. – pôvodný, prenes. – prenesene, príp. – prípona, prípad. – prípadne, r. – rok, roku, stor. – storočie, t. j. – to jest, topon. apel. – toponymické apelatívum, forma apelatíva iba v miestnom názve, verb. – verbum, voj. – vojenský, zač. – začiatok, zdrob. – zdrobnený, zdrobnenina, zvukomal. – zvukomalebný.

KS

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Černá vlna na bílém baránku, zelený je petržlanok, červená je ružička... (2)

MILOSLAV SMATANA

6.1. Označenie *červený* (v nárečiach *červeňí, červeni, šervení, šervenej* a i.) signalizuje farbu krvi, ohňa, zreých malín: *Komperi jest červene okruhle abo červene dluhe* (Sokol', o. Košice). Je to mimoriadne obľúbená farba s mnohorakým symbolickým významom, všeobecne považovaná za vitálnu, energickú, ale aj agresívnu farbu spriaznenú s ohňom a s láskou (v spojení s kvetmi, najmä s ružou), ale aj s fyzickým a psychickým stavom človeka (*červený od zlosti*). Skrýva v sebe symboliku upozornenia na blížiacu sa nebezpečnosť. Obľúbenosť tejto farby sa odrazila nielen v jej praktickom využití, ale aj v častom výskyte vo frazeologických jednotkách: *červení jako vivarení rak, jako rozhňevaní kohút* (Bošáca), *červení jag angličja* (Studenec), *červení ani pulák* (Rochovce, o. Rožňava), *červení jak Turek* (Brestovany), *červení jak tus* (Dlhá Lúka) – o nahnevanom, vzrušenom človeku; *červení ako paprika* (Rakovo, o. Martin), *červení jak plameň* (Brezina) – o zahanbenom, červenajúcom sa človeku; *červená aňi ruža* (Nedožery, o. Prievidza), *červená ja kal'ina* (Žakarovce) – o zdravo vyzerajúcej žene a i. Ak niekto niekomu *posadzil červeného kohúta na dom* (Bošáca), znamenalo to, že mu ho podpálil. O žene, ktorá má menštruáciu, v Sabinove povedia, že *ma červeného kraľa*. Farbu ohňa nájdeme v pomenovaniach rastlín, húb, hmyzu, vtákov a iných vecí a javov: *červeňí dub* (Pukanec, o. Levice) – dub červený (*Quercus rubra*); *červená repa* (Luborča, o. Trenčín); *červeňí pán* (Králiky, o. Banská Bystrica) – kozák osikový (*Leccinum aurantiacum*); *červené nohavice* – hrib zrnitohlúbikovitý (*Boletus erythropus*); *červení kňas* (Bošáca) – bzdocha červenohnedá (*Pentatona rufipes*); *šervení strakoš* (Vyšná Pokoradz, o. Rimavská Sobota) – hýľ (Pyrrhula); *červená spála*

(Horné Orešany, o. Trnava) – choroba viniča a pod. Adjektívum *červený* je súčasťou mnohých ustálených spojení: *červená polievka* (Nitriansky Hrádok, o. Nové Zámky) – zapražená zemiaková; *červené krumple* (Trakovice) – odroda zemiakov s červenkastou kožou, *červená osnačka* (Lišov, o. Krupina) – tmavší kultivar ostnatej pšenice; *cecok červeňi* (Veľké Straciny, o. Modrý Kameň), *červená časla* (Veľčice, o. Zlaté Moravce), *červená chrupka*, *červení veltlín* (Horné Orešany, o. Trnava) a i. – odrody hrozna tmavoružovej farby atď. Po červenej farbe je pomenovaná choroba hovädzieho dobytká (močová úplavica): *červená* (Bošáca) a tiež druh kartovej hry: *Chlapi sa hrávali na prátkáh na šervenú* (Brusník).

Ako odtiene červenej slúžia výrazy *červenastý*, *červenkastý*, *červenučký* (sviežo- alebo sytočervený), *červenostrakatý* (majúci červené škvrny – o zvierati): *Té druhé jablčka sa také červenasté* (Slovany, o. Martin); *Kus červeni, to červenkasti* (Dlhá Lúka); *Také krásne červenučké už boli té ribezle* (Ležiachov, o. Martin); *Mával som žemlové kravi aj také červenostrakaté* (Biely Kostol, o. Trnava). Jej tmavšie odtiene sa spájajú s názvami *krvočierni*, *bordoví* (tmavočervený): *krvočerní kón* (Blatné, o. Modra); *Bordová farba tá robí starou* (Návojojce); *brontový* (tmavočervený, brunátny): *Nos má červeni aš brontoví* (Brodské, o. Skalica); *brunátny* (tmavohnedý, tmavočervený): *Su take brunatne, jak kebi jih z dimom očmudzel* (Veľký Šariš, o. Prešov); *karmazínový* i *karmazínny* (majúci karmazínovočervenú farbu): *karmazínoví ručník* (Vráble), *karmaženne bandurki* (Dlhá Lúka) – sorta zemiakov podľa zafarbenia; *krvavý*: *To príďe takí uš krvaví ruosol* (Vrbie, o. Ružomberok); *Celkom červená, krvavá voda* (Dobrá Voda, o. Piešťany); *risavý* (Paludza, o. Liptovský Mikuláš) – červenastý; *barnastý* (o vlasoch, ryšavý): *To barnasti chlop* (Uhorský Žipov, o. Trebišov); *rumenný*: *Mohlí bic kolače kušičičko rumeňše* (Dlhá Lúka); *švabl'ový* (krikľavo červený): *Ma švabl'ovo grati* (Markušovce).

6.2. *Žltá* (nárečovo aj *žlta*, *žluta*, *žuta*, *žolta*, *žulta*, *žóta* a i.) sa prirovnáva k farbe žltka, tradične sa spája so slnkom a evokuje žiarlivosť: *Tie prušie boli uš takie súce, žltie a tie druhie zelenie* (Detva, o. Zvolen); *Bola pru taká žutá, ale začala som hej každé ráno varidz zelinkoví čaj a to hej pomohlo* (Trstie, o. Považská Bystrica); *Fizola jezd bela, červena, žolta* (Sokol'); *žulti jag vosk* (Dlhá Lúka). Vyjadrenie *žltý od závisi* možno súvisí so žlčou – žltou telesnou tekutinou –, ktorá charakterizuje cholera. Frazeologizmus

má žutú notu z Brodského (o. Skalica) vypovedá o falošnom speve. Nádych žltej farby je *žutaví* i *žukaví*, odtieň žltej do okrova (do žltá až žltočervena – ako hlavička zápalky) je *cirkoví* (Valaská Belá, o. Prievidza): *Nasadili zme aj cirkovú fazulu* (Návojevce), príp. *sirkoví*: *Takéj sirkovej farbi je tá blúška* (Kubrica, o. Trenčín). *Sirková* v Štefanove (o. Senica) značí citrónovú, žltú farbu. Ďalšie odtiene žltej vystihujú slová *žutokešaví*: *Kreček je žutokešaví, piekni jak morské prasátko* (Záhorie, Slovenský národopis 11, 1963); *zlatožltý*: *Hovoráci ftáček, spívaci strom a zuatožutá voda* (Jablonové, o. Malacky); *žltulinky* (sfarbený pekne do žltá): *Také bivali parádné, žuťulinké* (Hlboké, o. Senica); *ožlknutí*: *Hnet som zbadala, že je ožlknutí* (Likavka, o. Ružomberok); *nažltkaví* (jemne žltý): *nažltkaví* (Parížovce, o. Liptovský Mikuláš); *požltavý, požltkavý* (žltastý): *tag do žulteho to požultave* (Dlhá Lúka); *požoltkave maslo* (Markušovce). Ustálené spojenia *žutí mláč* (bot. lastovičník, *Chelidonium majus*, v záhorských nárečiach aj *cajdalenka*) a *žutí tulipán* (bot. leknica, *Nuphar luteum*) pochádzajú z Brodského.

6.3. Adjektívum *modrý* predstavuje základné označenie takejto farby: *Modrá farba je sviatočná* (Návojevce). Symbolizuje vernosť, ale aj tajomstvo, duchovno a oblohu. Niekedy sa pokladá za klamlivú a neistú farbu. Jej odtiene pomenúvajú výrazy *belasý, belastý, belavastý, pobelasý* (jasnomodrý ako nebo; beláskový, modrastý): *Belasé gace som šijala najvádz leže* (Kubrica, o. Trenčín); *Na tej oblohe bolo aj požltkavuo aj pobelasuo* (Lokca, o. Námestovo); *Má belastie oči* (Kociha, o. Rim. Sobota); *Té hri-bi sa ospotku belasté* (Malá Lehota, o. Prievidza); *Taki bilavasti štof sebe kupila* (Dlhá Lúka). *Belastej kämenčok* v obci Pravica (o. Modrý Kameň) či *belavi kaminek* v Studenci (o. Levoča) je modrá skalica a *belastá käménka* (Ozdín, o. Lučenec) je poľná rastlina, bot. čakanka (*Cichorium*). Pri pomenovaní živočíchov nachádzame napríklad spojenia *belastí d'ateľ* (Hrachovo, o. Rimavská Sobota) – brhlík (*Sitta*), *belastí ribár* (České Brezovo, o. Rim. Sobota) – rybárík (*Alcedo*) a pod. Aj *belaví, belauki, belavisti, bilavi* je v nárečiach buď *belasý, modrý*: *Belave grati še mi ňepača* (Chrast' nad Hornádom); *Tod gerok kuščok belavi, belauki* (Stankovce, o. Trebišov); *bilave lachi* (Dlhá Lúka); *belaví atrament* (Pucov, o. Dolný Kubín) a pod., alebo sfarbený do biela, svetlosivý: *Halena bola bílá, belavá, do žlkava* (Blatné, o. Modra). Bledučkomodrý je *bledobelavý*: *S toho blädobelavého kartúmu mi odmerajte!* (Brusník, o. Revúca). Belasú alebo modravú si môžeme predsta-

viť aj pod výrazmi *sinavý, osinalý*, a pod už spomenutými lexémami *nebový* a *svetlý*: *Svetlá ňebová farba je jasno modrá* (Vieska nad Žitavou, o. Nitra); *Také sviatúe kvítiko to má* (Hlboké). Aj v nárečových prejavoch sa niekedy vyskytnú spojenia *kráľovská modrá, námornicka modrá, parížska modrá* a pod., ktoré ukazujú na honosnosť a ktoré sem prenikli z kultúrnej sféry.

6.4. Farba sviežej trávy či listov stromov je *zelená (zelena, želena, želena* a i.). V symbolickom chápaní farieb *zelená* značí nádej, no i nezrelosť, je to farba života, evokuje priazeň, náklonnosť, zelené svetlo v doprave znamená voľnú cestu: *Zelená farba ide šetkým, aj blond, aj čiernim* (Návojevce); *Un mal želeni kalap* (Dačov, o. Prešov); *Vežmeme farbu či červenú, či želenu a ih (kurčatá) ofarbime, žebi zme ich poznali* (Kokšov-Bakša, o. Košice). Okrem rozšírenej základnej podoby sú známe aj lexémy *zelenkavý* (sfarbený do zelena) a *hráškovozelený* (ako mladý hrášok, svetlozelený): *Len dze-tu vikúkala trochu zelenkavá tráva, inádz bolo šetko nadobro vischnuté* (Rajecká Lesná, o. Žilina); *Oblec ci ten hráškovozeleni kabát!* (Návojevce). V Gemeri význam „sýtozelený“ vyjadrujú prirovnaním k *rute* (rastlina): *Zelenia tia kromple ako ruta* (Brusník). O veľmi bledom človeku povieme, že je *želeni jak trava* (Dlhá Lúka), *želeni jako tús* (Rajec), v Brodskom sa mu pripravia *Ti zelenče zelení!*

6.5. Adjektívum *hnedý* (v nárečiach *hñedi, hñedi*) predstavuje gaštanovú alebo kávovú farbu: *Petrovi mať kúpila takí hñedi, barnavi ancúk* (Sedliacka Dubová, o. Dolný Kubín). Popri ňom medzi najčastejšie označenia hnedej farby v nárečiach patria výrazy *kávoví* i *kávejoví* (majúci farbu praženej kávy, hnedý): *Kúpiu si kávoví kabát* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *Bľusku mala taku kavejovu* (Dlhá Lúka), a *čokoládový, kakaový, zemový* a pod. Pomerne časté sú aj výrazy *drapový* (jasnohnedý, svetlohnedý): *Ma drapovu bľusku* (Markušovce); *barnavý, barnastý* i *brňavý* (tmavo sfarbený, tmavohnedý): *Ten barnavi koň dobre caha* (Chrašť nad Hornádom, o. Spišská Nová Ves); *Vischnuti dohan barnasti, a ñe čarni* (Hatalov, o. Michalovce); *brňavi kuoň* (Prievidza), a *hnedošedivý* (hnedý so sivým odtieňom): *Kocúr bov farbi hnedošedzivi* (Bučany, o. Hlohovec). Svetlejší ako biela káva (výrazne svetlohnedý) je *běžový*: *Mala běžové topánki* (Návojevce). Kôň bledožltej či bleдохnedej farby je *fako* alebo *fukso*: *Aj váš kón je fako* (Vaďovce, o. Myjava); *Fukso zme hovorili žltím konom, keré mali bílé hrivi* (Čataj, o. Modra).

7. Z ďalších názvov týkajúcich sa pomenovania farieb a farebnosti sme v nárečiach zaznamenali napríklad slová *farbový* (pestrofarebný): *Ti si si bars farbovia kúpila na tia šati* (Roštár, o. Rožňava); *lilavý* (jemne ružový, trochu do modra, fialový): *Tod lilavi kved nám vischou* (Klenovec, o. Rimavská Sobota); *Kúpila som si na vestu liľavú látku*. (Papradno, o. Považská Bystrica); *oker*; *okrový* (hnedožltý): *Oker je takej hñedej barvi* (Banská Štiavnica); *Jasno žutá barva sa menovaua francúski okr* (Hlboké); *kešavý* i *kešatý* (škvrnitý, flakatý – o zvierati): *Tákí tmaví flak tam oštau, také kešavé to biuo* (Hlboké); *Kešuľa bila kešata* (Dlhá Lúka); *postrakaveňý* (strakatý, s pestrofarebnými škvrnami; mnohofarebný): *Žlté kone sú fukse, potom boli také postrakaveñé – šekle* (Hrnčiarovce nad Parnou, o. Trnava), *grošatý*, *grošovatý*, *grošový* (sfarbený krúžkovým tieňovaním srsti – o sivom koňovi): *grošuvatí kón* (Siladice); *grošovi šimel* (Dubová, o. Modra), *grošate koñe* (Spišský Štvrtok, o. Levoča). Pre špecificky sfarbené zvieratá existujú ustálené spojenia *kolohrivá hus* (čierno-bielo sfarbená – Dolný Tisovník, o. Modrý Kameň), *dubeñistá hus* (sivá – Terchová, o. Žilina), *čápkuvaná hus* (s čiernymi flakmi na hlave – Brestovany), *sedlata huš* (strakatá – Smižany, o. Spišská Nová Ves), *ffřkaní kuoñ* (Laskomerské, o. Banská Bystrica), *muškovatá ovca* (Veľká Maňa, o. Vráble) – kôň (ovca) s farebnými bodkami.

O neurčitej farbe sa hovorí ako o *meñastej*, *meniacej*, *meñavej* aj *menistej* (hrajúcej farbami, resp. meniacej farbu): *meñastí hojstruch* (Bošáca), *meñaci pokrovec* (Záhradné, o. Prešov); *Záscere sa višivali aj z menavú bavlnkú* (Hlboké); *Mala meñisté, veľmo krásne hábe* (Kalinovo). Pre strakaté, pestré či viaceré farby slúžia označenia *jarabý*: *jarabí drost* (Staré Hory, o. Banská Bystrica), *tarkastý*, *tarkatý*, *tarkavý*: *Akuo je tarkavuo to teľátko* (Kokava nad Rimavicou, o. Rim. Sobota), *strakabárkaví* (Čierny Balog, o. Brezno), *strakamakatí* (Bzince pod Javorinou, o. Nové M. n. Váhom), *murgaví* i *murigaví* (viacfarebný, strakatý): *murgavé šati* (Lapáš, o. Nitra), *murigavá kočka* (Jakubov, o. Malacky) a pod.

K farebnosti majú blízko aj ligotavé či lesklé veci. Z nárečí poznáme výrazy *bliskaví*, *bliskľaví*, *blišťaví*, *blišťiaci* (lesklý, ligotavý): *Grajzľe na ľajblľiku takie bliskavie* (Príboj, o. Modrý Kameň); *Atlas sa mi ľubi, ale na matnej strañe, blišťava strana ñeñi pekná* (Návojevce); *bliskľavá látka* (Lukáčovce, o. Hlohovec); *blišťáce páterñice* (Dol. Lehota, o. Dolný Kubín) a i.

V nárečiach sa objavujú i novšie slová, napr. *flašový* (podľa sfarbenia zelených alebo hnedých fliaš), *kaki* (hnedozelený so žltým odtienkom), *pinďový* (v krikl'avej, nápadnej, výstrednej farbe, ostročervený, zelený alebo oranžový), ale aj výrazy z kultúrnej sféry, napr. *pompejský* (tehlovej farby): *pompejská barva* (Malacky), *tyrkysový* (ako polodrahokam modrozelenéj farby) a pod. Viaceré názvy prenikli z obchodnej sféry.

8. S farebnosťou súvisia aj v nárečiach využívané pomenovania farieb *anilín* (*analín*, *anulína*), t. j. anilínová farba, nazvaná podľa bezfarebnej jedovatej kvapaliny používanej na výrobu farbív a liekov: *Tia šerkácia vretená som nafarbeu z anilínovó farbó* (Brusník); *Opaski som farbiu analinom* (Hybe, o. Lipt. Mikuláš), a *hlínka* (tmavá farba na natieranie podstena – pomenovaná podľa horniny používanej ako farbivo na steny, nádoby a pod.): *Dáká veľmi tmavá tá hlínka, pluhavo vizerá* (Brusník); *Do hlínki zarobené, potom nacírané* (Malacky). Poväčšine z remeselníckej sféry pochádzajú pomenovania inšpirované pôvodom farby či názvom suroviny, z ktorej sú vyrobené: *cinkvajs* (druh bielej farby, zinková beloba): *Kuchinskí nábitok sa robeu najviadz bielí, natierau sa cingvajzom* (Pukanec); *balc* (garbiarske označenie farby z orechových škrupín na kožuchy), *beloba* (biela farba, farbivo), *bruštín* (hrnčiarsky výraz pre fialovú až čiernu farbu na hrnčiarske výrobky, kysličník manganičitý, burel), *brezula* (farbivo z brezovej kôry), *cinóber* (bledočervená farba, sírnik ortuťnatý), *černidlo* (čierna farba na kov, remeň, murivo), *firnajzová farba* (Sebechleby, o. Krupina) – t. j. fermežová, *farbulka* (Spišský Štvrtok, o. Levoča) – modré farbivo, *granát* (Málinec, o. Lučenec) – tmavočervená farba na farbenie sklenených výrobkov.

9. Časť a denná potreba používania farebných opisov spôsobila, že vlastností niektorých farieb sa personifikovali, a tak farba môže *ísť* (pristať, slušať): *Mñe ñejde fijalová farba* (Návojojce); *znášať* či *biť sa* (vzájomne ladiť, kontrastovať): *Fijalová a žltá sa bijú, ale běžová a kávová sa znáša* (Návojojce); *kričať* (nápadne sa vynímať): *Tá červená mašla na bielom kriči* (Návojojce); *pristať*, *pasovať* (slušať, svedčať): *Oblec ci ten hráškovozeleńi kabát, ten ti pristañe* (Návojojce); *Daj, ñech pozrem, či ti tento blede-modrí širág bude pasovaťi* (Návojojce); *tahať*: *Taká je lil'avá (látka), až oči cahá* (Papradno) a iné.

Niektoré farby môžu byť *mdlé* (t. j. nevýrazné): *Sivá a běžová farba ñe-ukázu, sa mdlé spolu* (Návojojce), iné naopak *živé* (výrazne pôsobiace, pes-

tré, veselé): *Z hintou vzorkou si kúb na šati, sa na ňej živé farby* (Návojevce) alebo *krikl'avé* (nápadné, výstredné, výnimočne sfarbené): *Na pohrebe šecci mali čierne alebo tmavé šati, len ona mala krikl'avé* (Návojevce).

10. I napriek tomu, že predstavený materiál pôsobí farebne a pestro, nakoľko ani zďaleka nezachytáva celé spektrum názvov a pomenovaní farebnosti, farieb, farebných odtieňov a ich odvođenín používaných v nárečiach. Pravdepodobne viaceré z nich zostali nezaznamenané a pretrvávajú aj naďalej v bežnej reči používateľov jazyka. A tie zaznamenané iba pokojne čakajú v prítmi kartotéky Slovníka slovenských nárečí, kedy sa budú môcť konečne „vyfarbiť“ a dostať sa na svetlo božie.

[Príspevok je súčasťou plnenia grantovej úlohy (č. 2/0028/08)]

„Ani to, že sa šíri tvrdá výslovnosť slabík le, li namiesto kodifikovanej mäkkej výslovnosti Fe, Fi, nie je dostatočný dôvod na pripustenie dubletnej výslovnosti. Urobilo sa všetko, aby sa výslovnosť Fe, Fi zovšeobecnila? Nie. Ale urobilo sa všetko, aby sa výslovnosť Fe, Fi zdegradovala na výslovnosť „dedinskú“, a to aj v školách aktívnym pričinením veľkej väčšiny učiteľov; zlým príkladom divadiel, rozhlasu a televízie sa zanedbala. Pod nátlakom tohto zlého príkladu odvykli si od výslovnosti Fe, Fi v spisovnom kontexte aj tí ľudia, ktorí ju majú v rodnom nárečí. V tomto smere naša škola a verejný spisovný úzus účinkuje od r. 1918...“

Jozef Štolc: O niektorých zásadách spisovnej výslovnosti. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 189.

ROZLIČNOSTI

Zdobítko na torty?

Niektorí výrobcovia a predajcovia ponúkajú pomôcku, ktorá slúži na ozdobovanie tort, pod názvom *zdobítko na torty*. V slove *zdobítko* môžeme vyčleniť ako odvodzovací základ nedokonavé sloveso *zrobiť* a príponu *-tko*. Toto slovo však nepatrí do slovnej zásoby slovenčiny, lebo v slovenčine sa názvy vecí a nástrojov príponou *-tko* netvoria. Príponu *-tko* (*-átko*, *-ítko*) ako nástrojovú príponu neuvádza ani staršia práca J. Horeckého *Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971), ani novšia práca J. Horeckého, K. Buzássyovej, J. Bosáka a kol. *Dynamika slovnej zásoby slovenčiny* (Bratislava: Veda 1989). Názov *zdobítko* aj v slovnom spojení *zdobítko na torty* je iba mechanicky prevzatý z češtiny (*zdobítko na torty*; porov. internetové stránky) a niektorí používatelia slovenčiny za ním siahajú a používajú ho najmä pod vplyvom českých reklamných a propagačných textov podobne, ako používajú mnohé iné názvy vecí a nástrojov utvorené touto príponou. V slovenskej jazykovednej tradícii sa slová utvorené príponou *-tko* tradične odmietali a v kultivovaných jazykových prejavoch sa netolerovali, hoci nielen v spontánných jazykových prejavoch, ale aj v propagačných materiáloch sa nezriedka stretáme s takýmito slovami. Tento stav je ovplyvnený aj tým, že výrobcami mnohých vecí a nástrojov sú české firmy a spolu s výrobkom sa k nám dostáva aj ich pomenovanie.

V slovenčine sa názvy vecí a nástrojov zvyčajne tvoria príponami *-dlo*, *-č*, *-áč*, *-ník*, *-ák/-iak*, *-ka*, *-ačka*. V citovanej Dynamike slovnej zásoby slovenčiny sa konštatuje, že „veľmi produktívny je sufix *-č* a jeho varianty *-ač*, *-ovač*; v odvodzovacom základe sú v prevažnej miere nedokonavé predponové slovesá“ (s. 84). Tomuto konštatovaniu zodpovedá názov *ozdobovač*, ktorý je utvorený príponou *-č* od nedokonavého slovesa *ozdobovať* podobne, ako sú utvorené názvy *jamkovač* od slovesa *jamkovať*, *dierkovač* od slo-

vesa *dierkovať*, *odhlučňovač* od slovesa *odhlučňovať*, *rozprašovač* od slovesa *rozprašovať*, *vykrajovač* od slovesa *vykrajovať* atď. Na internetových stránkach sme našli viacero dokladov na názov *ozdobovač* napr. v týchto spojeniach: *ozdobovač na torty*, ale aj *tortový ozdobovač*, *ozdobovač na šľahačku*, *ozdobovač na cappuccino*, *cukrárenský ozdobovač*, *hladký ozdobovač*, *hviezdicový ozdobovač*. Popri názve *ozdobovač* sme na internetových stránkach našli niekoľko dokladov aj na podobu *zdobič* (*zdobič na polevy*, *zdobič na torty*, *zdobič okraja pohárov*), ktorá je utvorená príponou *-č* od nedokonavého slovesa *zdobiť*. Z hľadiska tvorenia slov je názov *zdobič* takisto korektný, ale ak vychádzame z citovanej konštatácie z Dynamiky slovnjej zásoby slovenčiny, je primerané uprednostňovať podobu *ozdobovač* utvorenú z predponového nedokonavého slovesa *ozdobovať*.

Matej Považaj

„Kto nevie majstrovsky podľa nôh hrať, nemôže byť koncertným majstrom. Kto nevie podľa spisovnej normy hovoriť, nemal by byť ani hercom, ani hlásateľom, ani ničím na takom mieste, kde za verejné peniaze v zlom smere ovplyvňuje výslovnosť nás.“

Jozef Štolc: O niektorých zásadách spisovnej výslovnosti. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 190.

„V škole má sa vštepovať do srdca mládeže láska k materinskému jazyku a jeho spisovnej podobe. Treba to robiť na podklade poznávania spoločenského významu národného jazyka a vzájomnej viazanosti jeho útvarov, predovšetkým spisovného jazyka a nárečí. Pevné vedomosti o sústave jazyka vzbudzujú rešpekt, úctu i lásku a z nej vyplývajúcu ochotu k učeniu a poznávaniu.“

Jozef Štolc: Jazyková výchova v škole a zreteľ na nárečia. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 276.

SPRÁVY A POSUDKY

Za PhDr. Ivanom Masárom

„Blahoslavený, kto sa venuje múdrosti, každý, kto rozjíma o jej záslužnosti a svojím rozumom premýšľa o Božej prozreteľnosti.“

To sú myšlienky z Knihy Sirachovcovej (14, 22), ktoré možno bytostne spojiť s naším milým priateľom a kolegom – jazykovedcom PhDr. Ivanom Masárom, dlhoročným pracovníkom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, ktorý nás navždy opustil 16. marca 2008 vo veku nedožitých sedemdesiatosem rokov a s ktorým sme sa naposledy rozlúčili deň po Veľkej noci na Martinskom cintoríne v Bratislave a odprevali na jeho poslednej ceste.

Ivan Masár sa narodil 26. marca 1930 v Horných Lefantovciach (okr. Nitra). Po skončení vysokoškolského štúdia (1949 – 1953) na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v odbore slovenčina – latinčina niekoľko rokov pôsobil v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve ako redaktor a od roku 1961 sa stal pracovníkom Jazykovedného ústavu. Po príchode do ústavu sa venoval najmä výskumu slovenskej odbornej terminológie, pracoval v mnohých terminologických komisiách, stal sa výkonným redaktorom Československého terminologického časopisu, v ktorom publikoval svoje prvé články a recenzie venované odbornej terminológii. Po vzniku časopisu Kultúra slova v roku 1967 desať rokov bol jeho výkonným redaktorom, ale jeho srdcovou záležitosťou naďalej zostávala slovenská odborná terminológia. Vyústením tohto odborného záujmu bolo množstvo publikovaných štúdií a článkov a napokon knižná monografia *Príručka slovenskej terminológie* (1991) a prakticky orientovaná publikácia *Ako pomenúvame v slovenčine* s podtitulom *Kapitoly z terminologickej teórie a praxe* (2000).

Odborné vedomosti, zmysel pre jazykový cit, presnosť a dobré poznanie slovenského jazyka Ivan Masár využíval nielen pri svojej bádateľskej práci

a ako spoluautor *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1987) a *Pravidiel slovenského pravopisu* (1991), ale aj pri jazykových rozboroch rozličných publikácií, pri recenznej a vedecko-popularizačnej činnosti. Publikoval stovky popularizačných príspevkov v časopisoch *Slovenská reč* a *Kultúra slova* a v jazykových rubrikách *Slovenského rozhlasu*, dennej a periodickej tlače. V týchto príspevkoch často upozorňoval na ľahostajný vzťah mnohých Slovákov k svojmu materinskému jazyku, na neodôvodnené preberanie jazykových prostriedkov z iných jazykov.

Nemožno nespomenúť aj ďalšie odborné aktivity Ivana Masára. Bol tajomníkom Medzinárodnej komisie pre lingvistickú terminológiu pri Medzinárodnom komitáte slavistov, členom Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka, členom lingvistickej sekcie Liturgickej komisie Konferencie biskupov Slovenska a pričínil sa o dobrú jazykovú stránku katolíckeho Modlitebníka a ďalších závažných náboženských prác.

Ivan Masár odišiel do dôchodku v roku 1993. Tento odchod však neznamenal skončenie jeho záujmu o slovenský jazyk, o jazykovú kultúru, o život ústavu. Naďalej úzko spolupracoval s ústavom, zostal aktívnym členom redakčnej rady *Kultúry slova*, naďalej, až do ostatných chvíľ svojho života prispieval do časopisu a do jazykovej rubriky *Slovenského rozhlasu*. Za výsledky dosiahnuté najmä v oblasti výskumu odbornej terminológie a v jazykovej kultúre ho Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky v roku 1996 ocenilo Poctou Antona Bernoláka.

Vyzdvihnúť treba aj osobnostné, ľudské vlastnosti Ivana Masára. Svojím priateľským prístupom k spolupracovníkom a korektným vystupovaním šíril okolo seba pokoj a pohodu. Nezištne radil a pomáhal najmä mladším kolegom. Po mojom príchode do ústavu sa mi stal nielen dobrým priateľom, ale aj radcom v otázkach jazykovej kultúry a odbornej terminológie a zaučal ma do tajov redaktorskej práce. Kolegyne a kolegovia si radi spomínajú aj na nepracovné stretnutia v ústave, na ktorých nás neraz potešili milými, nezriedka humorne ladenými príhovormi a peknými melódiami vyludzovavými z jeho husličiek.

***

Každý raz skončí svoju cestu životom, navždy opustí svojich najbližších, priateľov a známych. Taký je zákon života. Napriek tomu pre všetkých, čo zostávajú, je odchod blízkeho človeka vždy bolestný. Uzavrela sa životná púť PhDr. Ivana Masára, dobojoval svoj neľahký zápas často aj s nepriazňou osudu. Všetci jeho bývalí kolegovia a kolegyne budú na neho spomínať s úctou a láskou.

Čeŕ jeho pamiatke!

Matej Považaj

Storočnica jazykovedca profesora Jozefa Štolca (24. 3. 1908 – 15. 7. 1981)

Univerzitný prof. PhDr. Jozef Štolc, DrSc., príslušník prvej generácie slovenských profesionálnych jazykovedcov, prišiel na svet v spišskej obci Hranovnica, ležiacej v severozápadnom cípe Slovenského raja. V nej jeho detský raj zo severu ohraničovali Vysoké Tatry, z juhu majestátna Kráľova hoľa a Vernársky potok, Hornád i Hranovnické pleso ponúkali dostatok príležitostí na chlapčenské zábavy.

Základné vzdelanie získal v rodisku, stredoškolské na gymnáziu v Levoči a v Spišskej Novej Vsi, kde roku 1928 zmaturoval. Následne študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor slovenský jazyk a nemecký jazyk. Po skončení štúdia pôsobil ako profesor slovenčiny a nemčiny na gymnáziu v Liptovskom Mikuláši a na učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi, odkiaľ roku 1939 prešiel na reálne gymnázium v Bratislave. Tu sa zároveň stal lektorom slovenského jazyka na Filozofickej fakulte UK. V prvej polovici štyridsiatych rokov bol organizačným pracovníkom v ústrednej školskej a osvetovej správe. Začiatkom roku 1946 sa stal vedeckým pracovníkom Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení a v rokoch 1948 – 49 aj jeho riaditeľom, neskôr bol prednostom ve-

deckých ústavov a vedúcim kancelárie Prezídia SAVU. Popritom od jesene 1948 ako súkromný docent tri roky prednášal slovenskú dialektológiu na Filozofickej fakulte UK. V rokoch 1946 – 1948 bol členom stálej komisie pre určenie názvov miest, obcí a osád pri Povereníctve vnútra.

Politické represie J. Štolca prvý raz postihli roku 1951, keď musel odísť z akademického pracoviska. Krátko pracoval ako robotník na pile, potom ako redaktor vydavateľstva Slovenský spisovateľ a Slovenského pedagogického nakladateľstva. V rokoch 1953 – 1954 bol opäť vedeckým pracovníkom Ústavu slovenského jazyka SAV. Od roku 1954 – už ako profesor – prednášal slovenskú historickú gramatiku a dialektológiu na Vysokej škole pedagogickej, kde ho roku 1959 znova pozbavila miesta zlovôľa politickej moci. Potom sa na tri roky (1960 – 1963) jeho pracoviskom stalo dialektologické oddelenie pobočky Ústavu pro jazyk český ČSAV v Brne. Odtiaľ sa v januári 1964 opäť vrátil do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a tu pôsobil až do r. 1976, keď ho z aktívnej vedeckej činnosti vyradila vážna choroba.

J. Štolc sa do bádateľskej práce zapojil už ako vysokoškolák. V seminári prof. Franka Wollmana sa po prvom ročníku štúdia zameral na zbieranie ľudovej slovesnosti na Spiši a od roku 1932 na podnet Václava Vážneho, organizujúceho výskum slovenských dialektov v rámci Jazykového odboru Matice slovenskej, začal zbierať aj údaje o spišských nárečiach. Zozbieraný materiál spracoval v parciálnych štúdiách a komplexne ho zhodnotil v doktorskej dizertácii (1941). Slovenská dialektológia sa mu stala hlavnou výskumnou oblasťou na celý život. Do odbornej literatúry vstúpil roku 1934 na stránkach zborníka *Bratislava* kritickým článkom *Niekoľko poznámok k práci Zdzisława Stieberta „Ze studjów nad gwarami slowackiego Spisza południowego”*, presne o šesťdesiat rokov – už posmrtné – vyšla jeho posledná práca, kniha *Slovenská dialektológia*, syntetizujúca poznatky o všetkých slovenských nárečiach. Medzi týmito dvoma medzníkmi sú dve stovky bibliografických jednotiek.

Štolcova profesionálna zdatnosť v oblasti nárečového výskumu sa prejavila už v povojnovom období, keď ako odborný člen presídľovacej komisie získaval údaje o jazykovej situácii slovenských enkláv v Maďarsku (1946). Jeho rozsiahla monografia *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku* (1949, 541 s. + 1 mapa) je dnes závažným dokumentom o stave slovenské-

ho etnika osídleného pozdĺž maďarsko-slovenskej hranice v prvej polovici minulého storočia. Na základe poznatkov, ktoré koncom leta 1947 a v jeseni 1965 získal o slovenských nárečiach v Juhoslávii, opísal zvukovú a gramatickú stavbu týchto nárečí v knihe *Reč Slovákov v Juhoslávii* (1968, 353 s. + 2 mapy). Slovník, ktorý mal byť jej druhým dielom, už pre zhoršujúce sa zdravie dokončiť nemohol. Štolcove monografie pri jeho šesťdesiatke takto ocenil Jozef Ružička: „Zainteresovaním na výskume slovenských nárečí mimo súvislého jazykového územia a ich spracovaním osvedčil J. Štolc nevšedné zberateľské schopnosti a teoretickú a metodologickú pripravenosť usporiadať roztrúsený materiál v syntetickom monografickom podaní, v ktorom výrazne vyniká charakter nárečí, ich genéza, rozvoj a zaradenosť do našej národnej jazykovej celosti. Pri práci nad týmito problémami zaoberal sa J. Štolc otázkami vývinovej divergencie a konvergencie, dezintegrácie a integrácie nárečí, otázkami medzinárečovej a medzijazykovej interferencie, otázkami vzťahu medzi jazykom a jeho nositeľom ako uskutočňovateľom vývinovej dynamiky v jazykovej stavbe. Práve tým presahujú Štolcove monografie úroveň doterajších našich nárečových prác a sú dobrým príkladom pre ďalšie výskumy.“

Okrem teoretickej a metodologickej pripravenosti J. Štolc preukázal aj veľké organizačné schopnosti, keď na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov viedol celoslovenskú explorátorskú akciu podľa *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí* (1947), ktorý zostavil spolu s prof. E. Paulinym. Za širokej účasti poslucháčov Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského sa vtedy urobil výskum fonologickej a morfolologickej roviny nárečia takmer 2500 slovenských obcí. Tento rozsiahly a z rozmanitých aspektov nesmierne cenný dokladový materiál bol pramennou bázou prvých dvoch zväzkov štvorzväzkového *Atlasu slovenského jazyka* (1968, 1981). J. Štolc bol autorom jeho koncepcie a vedúcim autorského kolektívu prvého zväzku, v ktorom sa predstavila diferencovanosť zvukovej roviny slovenských nárečí. Druhý zväzok venovaný tvarosloviu je celý jeho autorským dielom.

Pri *Atlase* sa vedecká tvorivosť J. Štolca rozvinula naplno a najmä jemu treba ďakovať, že toto významné dielo základného vedeckého výskumu získalo vysoké uznanie nielen doma (aj udelením Ceny SAV autorskému kolektívu), ale aj v širších slovanských reláciách. Naňho ako autora myšlienky,

aby sa každej jazykovej rovine venoval osobitný zväzok Atlasu, sa v prvom rade vzťahujú slová, ktorými v úvodnej stati *Skúšobného zväzku Lexikálneho atlasu ruských nárečí* jeho zodpovedná redaktorka T. I. Vendinová zhodnotila metodický prínos slovenskej dialektológie do areálovej lingvistiky: „Mimoriadne dôležitý význam pre rozvoj slovanskej, a teda aj ruskej lingvistickej geografie malo publikovanie slovenského atlasu (Atlas slovenského jazyka. Zv. I. – IV. Bratislava, 1968 – 1984), ktorého tretí a štvrtý zväzok boli venované lexike a tvoreniu slov. Kolektív tohto atlasu ako jeden z prvých prekonal skeptický postoj k lexikálnym a slovotvorným javom pri riešení jazykovozemepisných úloh.“

Keď sa r. 1958 na slavistickom zjazde v Moskve prijalo rozhodnutie vypracovať *Slovanský jazykový atlas*, J. Štolc sa hneď aktívne zapojil do prípravných prác na tomto rozsiahlom medzinárodnom projekte základného slavistického výskumu. Vo viacerých príspevkoch sa vyjadril k teoretickým aj metodologickým problémom lingvistickej geografie a rovnako venoval pozornosť aj vzťahu slovenčiny k iným slovanským jazykom. Z prác z tohto okruhu pripomenieme aspoň štúdie *Lingvistická geografia a medzislovanské jazykové vzťahy* (1973), *Vyjadrovanie posesívneho vzťahu v slovenčine a jeho slovanská súvislosť* (1966) a *Slovensko-poľské jazykové pomedzie a jeho výskum* (1972).

Historickú jazykovedu J. Štolc obohatil rozborom levočských prísazných formúl zo 16. – 19. stor. a spišského listu z r. 1782, k etymologickému výskumu prispel štúdiami *O pôvode názvu rieky Chornád – Hornád* (1951) a *Názvy rastliny Ribes grossularia v slovenských nárečiach* (1957).

Jozef Štolc povedal závažné slovo i k otázkam normy spisovnej slovenčiny, jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. S E. Paulinym a J. Ružičkom spolupracoval na príprave *Slovenskej gramatiky* (1. vyd. 1953, 5., rozšírené vydanie r. 1968). Veľkú zásluhu má aj na tvorbe učebníc slovenského jazyka pre stredné školy a ako spoluautor sa podieľal aj na vypracovaní vysokoškolskej príručky *Slovenština* pre českých poslucháčov bohemistiky (1957; 3. vyd. 1964). S oblasťou jazykovej kultúry súvisí aj Štolcova edičná činnosť. V päťdesiatych rokoch pripravil na vydanie divadelné hry J. Chalupku, prózy J. Čajaka a Kukučínov *Dom v stráni*.

J. Štolc bol zapáleným zástancom názoru, že medzi nárečiami ako spon-tánne sa vyvíjajúcou a územne diferencovanou podobou nášho národného

jazyka a spisovnou slovenčinou ako jeho kodifikačnými zásahmi usmerňovaným reprezentačným útvarom je trvalé puto. Štúdium nárečí pokladal za nevyhnutné východisko skúmania vnútorných dejín slovenského jazyka. Vzťahu spisovného jazyka a nárečí venoval trvalú pozornosť či už z vývinového aspektu, napr. v príspevkoch *O súvislosti skladby spisovného jazyka a nárečí* (1962) a *O vzťahu nárečí a spisovného jazyka* (1967), z aspektu využívania nárečových prvkov v literatúre, napr. v príspevku *Dialektizmy ako tvárny prostriedok v umeleckom štýle* (1956), alebo z hľadiska školskej praxe, ako to dokumentujú viaceré články v časopise *Slovenský jazyk a literatúra v škole* – pozri napr. *Jazyková kultúra v škole vo vzťahu k nárečiam* (1956) či *O nárečiach a o vyučovaní slovenského jazyka* (1968).

Slovenčina však bola nielen predmetom jeho vedeckého záujmu, lež aj jeho srdcovou záležitosťou. V publikácii *Jazyka dar*, ktorú r. 1943 – na počesť storočného jubilea štúrovskej úpravy spisovného jazyka – redakčne pripravil s E. Paulinym, sa o nej vyjadril takto: „Jazyk náš materinský je najvernejším obrazom našej duše. Je najteplejším odkazom tisícročnej minulosti slovenského národa. Je tepnou slovenských storočí, ktorou preteká duch náš národný z generácie na generáciu, z otca na syna. Bez jazyka si nemožno predstaviť nijakú generačnú súvislosť. Ako krv je udržiavateľom telesného života, tak jazyk je krvou ducha. Jazykový systém je nervovou sústavou duchovného života, ním tečie kolobeh myšlienkového bohatstva a oživuje každý jednotlivý orgán národného spoločenstva od počiatku do konca.“

O rast slovenskej lingvistiky sa Štolc zaslúžil aj ako podpredseda Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV i Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, predseda Slovenskej dialektologickej komisie, člen redakčnej rady viacerých odborných periodík, člen komisie pre obhajoby kandidátskych a doktorských dizertačných prác vo vednom odbore slovenský jazyk či ako školiteľ aspirantov. Ako vysokoškolský učiteľ vedel u poslucháčov vzbudiť záujem o zbieranie jazykových údajov i o vedeckú prácu a z mnohých jeho žiakov sa stali profesionálni jazykovedci.

Hoci Štolcova životná púť nebola prechádzkou rajskou záhradou, zanechal slovenskej kultúre košaté, mnohostranné a podnetné jazykovedné dielo. Čas svojho žitia naozaj naplno využil na jej úžitok.

Adriana Ferenčíková

Povešť o Breslave – hovoriace mená

[ANTALOVÁ, Elena: Povešť o Breslave. Pôvodná rozprávková hra (získala 3. cenu v autorskej súťaži na pôvodnú rozprávkovú hru 2004). Odvysielané v Slovenskom rozhlase, Rádio Devín, Bratislava. Šéfredaktor: Marián Bančej. Dramaturgia hier pre deti a mládež. Vedúci dramaturg: Ján Uličiansky. Dramaturg: Zuzana Grečnárová.]

„Nesiem vám príbeh o životoch slávnych, čo iba naoko sa vidí pristarý... Aj keď už dávno minul sa ten čas, ľudia bývali takí ako my.“ Do deja pútavého príbehu z časov starých Slovanov nás vovádza pieseň igrica, ktorý prepája prítomnosť s opisovanou predkresťanskou minulosťou. Postava igrica (národného pevca) vťahuje poslucháča či diváka do doby potulných spevákov, kniežat a vojvodov, čarodejnic a zlých duchov (kikimor) a zároveň ho sprevádza miestami, ktoré dôverne pozná, no pod rúškom tajomstva a nádychu histórie. Igric (*ѣгрьць) predstavuje súčasníkovi starú kultúru, ktorá nadväzovala na časy Praslovanov, a zároveň pôsobí ako prvok slovenského folklóru.

Autorka divadelnej hry nepodáva len príbeh historických postáv, ale zároveň využíva, hoci často len v podobe náznakov, závažné historické fakty. Cez kľúčové postavy Braslava, Božice a ich potomkov načrtáva skutočnosti týkajúce sa vzniku Bratislavy.

E. Antalová prepracovala rozprávkovú hru do podoby povesti, ktorú však charakterizujú rozprávkové črty. Tieto črty sa prejavujú vo využívaní magických čísel (7 – „Z ďalekého sveta k nám prichádza po sedemročných skusoch naše nové knieža...“; 3 – „... chcem ti dať tri vzácne náramnice...“ , „Tri noci po sebe vypi po tri dúšky...“), magickej sily neživých predmetov, rastlín („Zober so sebou ten tmavosivý kameň. Položíš ho k stromu. Na výmenu, pre pozemské sily. Z jedinečných kvetov navaríš odvar...“), prekliatia Braslava a Božice, ktoré premôžu až ich potomkovia, boja zla s dobrom (zlo prezentuje jediná postava, Krkavec = Radca, dobro vladár s blízkymi). Dejovo je povesť ohraničená typickými rozprávkovými črtami. Otec vysielal svojho syna na skusy do sveta, aby po jeho smrti prevzal vládu nad krajinou. Po skonaní otca syn prichádza s budúcou manželkou domov a do cesty sa im stavajú rôzne nástrahy, ktoré počas života nemôžu premôcť vlastnými silami. Dej sa končí šťastne napriek tomu, že vladár s manželkou zahynú. Zlo je premožené a panovnícky rod nachádza pokračovanie.

Boj dobra so zlom, napätie medzi reálnym svetom, v ktorom postavy žijú, a démonickým svetom nenápadne poukazuje na dobu, v ktorej sa dej odohráva. Autorka v povesti využíva poverčivosť ľudu, čo bolo charakteristickou črtou našich predkov po dlhé obdobia. Bližšie určuje čas, keď ústami Braslava vyjadruje: „Boh lásky Jarillo vždy premôže Morenu, bohyňu smrti.“ Vyznávanie slovanských bohov načrtáva, že ide o obdobie pred prijatím kresťanstva. Tento fakt by však nebol jednoznačný, pretože boj medzi kresťanským a pohanským svetom pretrvával aj po príchode Cyrila a Metoda na naše územie. Azda najlepším dôkazom je slávenie postrizín: „Nezabudol som na tvoje rady, ani na to, ako si mi v postrizínový deň, keď sa menia chlapi na chlapov, sám odsekol moje dlhé vlasy.“ Postriziny nemajú pre nás význam len z hľadiska zaradenia deja do predkresťanského obdobia, ale cenné sú pre nás ako historická udalosť podobná dnešnému krstu. Počas tejto slávnosti, keď dieťa dovŕšilo potrebný vek (teda nie hneď po narodení), dostalo svoje meno (bližšie pozri M. Majtán – M. Považaj, 1985, s. 11). Meno, ktoré dieťa dostalo, malo silne identifikujúcu a diferenciacnú úlohu a bolo jediným pomenovacím prostriedkom. V dobe Slovanov sa vyskytovali významovo priezračné mená, ktoré boli veľmi úzko späté s apelatívnu lexikou. M. Majtán (Majtán – Považaj, 1985, s. 13) hovorí o slovanských menách: „... slovanské mená... vychádzali z predstavy starovekého človeka o magickej sile mien..., najvýznamnejšiu úlohu mal zmysel, pôvodný význam mena, lebo osobné meno podľa tejto predstavy malo svojou magickou silou sprostredkovať a zaistiť svojmu nositeľovi dobré vlastnosti a šťastný život, malo odvracať pozornosť zlých duchov...“ Odlišovali sa pritom mená vladárov, panovníkov či veľmožov od mien prostého ľudu. Predstavitelia „vyššej“ vrstvy boli prevažne nositeľmi tzv. zložených osobných mien (kompozít), ktoré mali často charakter želacích mien. Želacie meno malo zabezpečovať jeho nositeľovi výhody, vlastnosti či hodnoty obsiahnuté v samom mene. V povesti sú nositeľmi želacích zložených mien predstavitelia vládnucej vrstvy, veľmoži, napr. Breslav (neskôr aj Breslava), Radobor. V osobnom mene *Breslav* nachádzame typický slovanský sufix *-slav* doložený vo viacerých slovanských menách (*Časlav*, *Budislav*, *Boleslav*, *Bohuslav* a i.). Osobné meno *Radobor* zasa obsahuje sufix *-bor* (*Ctibor*, *Dedbor*, *Latibor*, *Ratibor*, *Vinobor*, *Nitrabor* [nitriansky veľmož] a i.). Meno veľmoža Braslava nachádzame aj v známom Cividalskom evanjeliu, kde sa spomínajú panovníci (Rastislav, Svätopluk),

veľmoži a vojvodovia (Nitabor, Radoslav) z čias Veľkej Moravy. Podoba *Braslav* v evanjeliári vystupuje ako *prebrassclava* (porov. Majtán – Považaj, 1985, s. 14) a označuje bratislavského pána: „Je možné, že... *Braslavъ* bol pánom hradu Bratislavy. Braslavespurch sa zapisuje na r. 907... je pravdepodobné, že pútnik (do Cividale – pozn. M. B.) *Braslav* je identický s pánom Bratislavy *Braslavom*...“ (porov. Stanislav, 2004, s. 66). J. Stanislav (2004, s. 67) vyvodzuje meno od základu *borjo*, *brati* vo význame „boriť sa, borím sa“. Podobný výklad nachádzame aj u R. Krajčoviča (2005, s. 74), ktorý spomína bratislavského pána *Braslava* z 9. stor. Etymologicky vychádza zo základu *bra-* (psl. *borti*, *brati* vo význame „bojovať“) a *-slav* (slaviti = šíriť dobrú povesť). *Braslavъ* mal byť teda veľmožom, statočným bojovníkom s dobrou povestou. Podoba *Breslav*, s ktorou sa stretávame v povesti, je bežná v slovanských nárečiach, kde často prichádzalo k zámene skupín *ra*, *řa* na *re*, *ře*.

Zaujímavé je využívanie „rodinnej tradície“ pri pomenovaní osôb vystupujúcich v povesti. V časoch Slovanov synovia dedili mená po otcoch a dcéry po matkách. V autorkinom príbehu sa stretáme s opačným prípadom – dcéra dostáva meno po otcovi (keďže sa otec nemôže dočkať mužského potomka) a syn po matke. V tomto pomenovaní nenápadne vystupuje do popredia jav dynamickosti slovanskej lexiky, ktorá sa takýmto spôsobom obohatovala, napr. aj preberaním inojazyčných prvkov či slovtvorbou. Cudzí prvok predstavuje postava a meno kňaznej „zo zeme slnka“. Podoba *Božica* obsahuje sufix *-ica*, ktorý poukazuje na južnoslovanský pôvod. Ide o domácku podobu mena *Bohdana* alebo *Božidara* s koreňom *boh-* (psl. *bogъ*) označujúcim v tej dobe nekresťanské božstvo (porov. Majtán – Považaj, 1985, s. 39). Psl. slovo *božьць* (u nás *božec*) označovalo pohanského bôžika. Prípona *-ica* patrila k veľmi frekventovaným v stredoveku, spolu so sufixmi *-oň* (*Božoň*), *-oš* (*Todoš*; viac pozri Majtán – Považaj, 1985, s. 16). Prípona *-oš* nám evokuje deminutívnu, resp. familiárnu podobu mena.

Zaujímavé sa nám zdá byť meno rytiera Radobora (*rad-*, *boriti*), ktoré má silne charakterizačnú úlohu. Postava vystupuje v úlohe triezveho a osvedčeného radcu panovníka, ktorý bojuje za spravodlivé riešenia.

Medzi charakterizačné mená možno zaradiť meno *Krkavec* („On je to! Zákerný radca! Veď mal aj meno – *Krkavec*.“). Toto hovoriace meno správa celý dej a transformuje sa do podoby skutočného vtáka, ktorý sa ob-

javuje na miestach zla a tmy. Oproti tejto postave stojí meno *Žiaran*, ktoré označuje múdreho skúseného starca, pravú ruku Bratislava. Antroponymum *Žiaran* pochádza zrejme z koreňa *žiar-*. Oheň, slnko, žiarenie predstavovali pre Slovanov výnimočné sily a božstvá napomáhajúce žitiu. Radca predstavuje dobro, ktoré pozná magickú silu prírody a spôsob, ako ovládať zlých duchov. Prejavuje sa to najmä v prípade, keď Božici daruje tri kameň: „... nesiem tri kamienky: Biely, z Veľkej vody, čo pod hrádkom tečie, aby si vedela, že si tu naveky. Tmavosivý z rieky, čo s Veľkou sa zlieva, nech nezabudneš, že v zlých dňoch máš byť trpezlivá. A tento ružový, spod Doviny, dievčieho hradu, zobďaleč. Má svoju tajnosť...“ Výpoveď nám dovoľuje lokalizovať príbeh, ktorý sa jednoznačne odohráva na veľkom území dnešnej Bratislavy. Najlepším ukazovateľom je spomínaný dievčí hrad, spod ktorého pochádza ružový kameň symbolizujúci zrejme panenstvo. Výklad názvu *Devín* ako dievčenský hrad je síce populárny, ale ustupuje do úzadia. Š. Ondruš (2000, s. 206; 2002, s. 217) vykladá názov dvomi spôsobmi: 1. z indoeurópskeho*deiv- (psl. *deiv: doiv*) s významom „svietiť“, resp. „dívateľ sa“. Devíny boli potom pozorovateľne (stáli na návrší). 2. mytologický výklad (ukr. *div*) „hovoriaci o mieste zlých duchov“. Apelatívum *div* nachádzame aj u L. Niederleho (Rukovet' slovanských starožitností, s. 183; citované podľa P. Dvořáka): „Z těchto drobných démonů, kteří sídlí jednak v domě u krbu, pod prahem, nebo v lese, ve vodách, obilí, v staré době již existoval děd a baba, a mimoto doložen je přímo *div*...“ Diva pritom stotožňuje so zmozkom, vlkolakom, upírom alebo poludnicou. Devín podľa toho je miesto, resp. sídlo zlého boha, ducha. Nadprirodzenú bytosť na vysvetlenie pôvodu mena Devína využíva Š. Ondruš (2000, s. 218) v interpretácii, že názov *Devín* pochádza zo stsl. *divъ*, čo znamená „čudo, zázrak“, podľa čoho by Devín bol miestom nadprirodzenej bytosti, démona, boha.

R. Krajčovič pri výklade názvu vychádza z lat.-rím. podstatného mena *deus* (božstvo) a prípony *-ina* (v úlohe adjektíva), čiže „božská pevnosť, pevnosť chránená božstvom“. Tiež pripúšťa druhú možnosť, lat.-rím. koreň *dévius* (odľahlý, vzdialený, nachádzajúci sa na konci cesty), ktorý by odkazoval na Devín ako pevnosť, ktorá sa nachádzala na konci trasy (porov. Krajčovič, 2005, s. 27). Interpretovať názov *Devín*, ako sme mali možnosť vidieť, nie je jednoduché. V prípade rieky, ktorá sa v povesti spomína, je to jednoduchšie. Autorka sa ústami Žiarana zmieňuje o Veľkej vode a tej, čo

sa s Veľkou zlieva. Jednoznačne môžeme určiť, že ide o Dunaj, pretože „... Dunaj sa aj tak zvykne pomenúvať. Je to veľká rieka, ktorá je široká okolo 3 míľ...“ (bližšie pozri Arabské správy, s. 114/ AI – Mas’údí, 1999). Arabský autor spomína aj druhú pomerne veľkú rieku, Moravu, ale tej nepriraduje prívlastok *veľká*. Postavy v povesti o nej hovoria ako o tmavej, čo možno sledovať pri sútoku oboch riek pod Devínom.

Je zaujímavé, že autorka spomína v príbehu Nitravu. Akoby sledovala istý zámer, keď Braslavu, dcéru bratislavských pánov, chce vydať práve do tohto mesta. Nitra sa považuje za sídlo mnohých slovanských panovníkov a kultúrne centrum. Bratislava bola v minulosti zasa dôležitou križovatkou obchodných ciest (svedčia o tom mnohé pevnosti v Malých Karpatoch, ktoré mali zväčša obrannú funkciu), napr. Jantárovej cesty, Malokarpatskej cesty, cesty do Majcichova, Českej cesty a i. Išlo teda zrejme o podčiarknutie dôležitosti oboch miest. Forma *Nitrava* obsahuje zachovaný slovanský sufix *-ava* označujúci rozsiahlejší priestor alebo veľký majetok (porov. Krajčovič, 2005, s. 20).

Bratislava sa v celom príbehu priamo nespomína, charakterizujú ju len už spomínané náznamy. Meno Bratislavy pochádza pravdepodobne z osobného mena *Braslavъ* (majiteľa hradu a príľahlej lokality, ktorá mala význam až do 12. stor.). V príbehu nie je hrad pomenovaný a v popredí celého diania stoja potomkovia Braslava. Domnievame sa preto, že v literárnom spracovaní je hrad s okolím pomenovaný podľa Braslavovej dcéry Bratislavy, ktorej bolo vopred predurčené, že sa stane panovníčkou. Neskorší názov *Požoň* (*Poson* v XI. stor. a *Bosan* v XII. stor.) je odvodený zo slovenského osobného mena *Božan*. To nápadne pripomína meno *Božoň*, Braslavovho syna, ktorý bol dlho očakávaným potomkom.

Povešť, ktorú nám autorka ponúka, je plná prekvapení, očakávaní a histórie. Podarilo sa jej skĺbiť estetický zážitok s faktografickými údajmi.

Mária Beláková

LITERATÚRA

KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 232 s. ISBN 80-88878-99-3

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Meno pre naše dieťa. Bratislava: Obzor 1985. 200 s.

ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. I. Martin: Matica slovenská 2000. 243 s. ISBN 80-7090-530-1

ONDRUŠ, Šimon: Odtajnené trezory slov. II. Martin: Matica slovenská 2002. 228 s. ISBN 80-7090-659-6

PAULINY, Ján: Arabské správy o Slovanoch (9. – 12. storočie). Bratislava: VEDA – Bernolákova spoločnosť 1999. 216 s. ISBN 80-224-0593-0

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. II. diel. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004. 534 s. ISBN 80-88878-89-6

„Vyučovanie spisovného jazyka, resp. jazyková výchova má nadväzovať na nárečové vedomie, a to nielen preto, že to vyžaduje uvedená pedagogická zásada, ale aj preto, že treba vypestovať a utvrdiť v žiakovi vedomie, že spisovný jazyk je prirodzeným pokračovaním rodného nárečia, jeho vypracovanou kultúrnou formou, pomocou ktorej sa človek postupne dostane na širšie pole životnej pôsobnosti. Veľká chyba je, keď sa k spisovnému jazyku pristupuje ako k celkom novému, samostatnému a sebestačnému útvaru.“

Jozef Štolc: Jazyková výchova v škole a zreteľ na nárečia. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 276.

„Ak škola si pokladá za povinnosť vychovať a odbornými teoretickými i praktickými vedomosťami vyzbrojiť pracovníkov v rozličných odboroch výroby a hospodárstva, je jej povinnosťou vychovať a teoretickými i praktickými jazykovými vedomosťami vyzbrojiť. Pudí tak, aby boli schopní primeranými prostriedkami uspokojiť potreby spoločenskej komunikácie, bez ktorej je nemysliteľná ani výroba, ani civilizácia, ani kultúra, ani žiaden pokrok.“

Jozef Štolc: Jazyková výchova v škole a zreteľ na nárečia. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 277.

SPYTOVALI STE SA

Pizzer, pizzér, pizziar či pizzaiolo? – Na jazykovú poradňu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV sa obrátila prekladateľka s otázkou, aký je vhodný slovenský ekvivalent k talianskemu pomenovaniu *pizzaiolo*.

Slovom *pizzaiolo* sa v taliančine označuje kuchár, ktorý sa zaoberá prípravou známej talianskej špeciality – *pizze*. Keďže na Slovensku sa v minulosti takáto profesia osobitne nevykonávala, nemala v slovenčine ani svoje špeciálne pomenovanie a na označenie toho, kto obľúbené talianske jedlo v reštaurácii pripravoval, postačovalo slovo *kuchár*. S príchodom rozličných inonárodných kuchýň na naše územie sa rozšírila aj sieť reštaurácií – *pizzerii* –, v ktorých sa pripravuje a podáva *pizza*. Keďže *pizza* si veľmi rýchlo získala obľubu aj u slovenských konzumentov, pociťovala sa potreba pomenovať osobu, ktorá ju pripravuje. Slovo *kuchár* už nevystihovalo úzku odbornosť tejto (v Taliansku) historickej profesie.

Podľa dokladov z internetu (najčastejšie z inzertných a reklamných textov) sa popri pôvodnom označení *pizzaiolo* (ktoré sa zaradilo do 3. vydania Veľkého slovníka cudzích slov z roku 2003 vo význame „kuchár alebo šéfkuchár v pizzerii“) či viacslovnom opisnom pomenovaní dnes v slovenčine používajú aj jednoslovné podoby *pizzer* [vysl. picer], napr. *Majster pizzer nám potvrdil, že Slováci najviac obľubujú šunkovú pizzu so šampiňónmi a kečupom. – Hľadáme serióznych kuchárov a pizzerov. – pizzér* [vysl. picér], napr. *Možnosť sledovať pizzéra pri tvorbe vašej chutnej pizze. – Preto pozdravujem pizzérov, robia fakt chutnú pizzu. – alebo pizziar* [vysl. piciar], napr. *Prijmem vyučeného kuchára pizziaru. – Jeden z pizziarov má veľký problém s udrжанím štandardnej kvality.* Všetky tri podoby *pizzer*, *pizzér* i *pizziar* vznikli rovnakým slovotvorným postupom – pridaním prípony (-er; -ér; -iar) k základu *pizz-*. Prípony -er a -ér sú časté pri slovách anglického, resp. francúzskeho pôvodu, napr. *boxer*, *diler*, *developer*, *asfaltér*, *dizajnér*, *dablér*, *maskér*. Príponou -iar sa tvoria často pomenovania profesií, ktorých

východiskové slovo má mäkké zakončenie a je domáceho pôvodu, napr. *ocel' – oceliar, kôň – koniar, smeti – smetiar*, ale aj cudzieho pôvodu, pričom odvodzovací základ nemusí mať mäkké zakončenie, napr. *gýč – gýčiar, míla – míliar, farba – farbiar, kraul – krauliár, minca – minciar*.

Všetky tri podoby *pizzer, pizzér* aj *pizziar* sú správne utvorené, nie sú však zatiaľ lexikograficky spracované a ťažko odhadnúť, ktorá z nich sa v slovenčine udomáčni natoľko, že sa zaradi aj do Slovníka súčasného slovenského jazyka. Pred pôvodným talianskym pomenovaním *pizzaiollo*, ktoré nie je v slovenčine veľmi frekventované, odporúčame uprednostniť podobu *pizzer* alebo *pizzér*, resp. *pizziar*.

Iveta Vančová

O slovese zazmluvniť. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV sme elektronickou poštou dostali list, v ktorom sa pisateľ pýta, či je správne sloveso *zazmluvniť*, s ktorým sa v ostatnom čase stretáva najmä v rozhovoroch podnikateľov, hospodárskych pracovníkov či predstaviteľov rozličných organizácií a inštitúcií, a či nestačí naďalej používať iba dávno ustálené slovné spojenie *uzavrieť zmluvu*.

Sloveso *zazmluvniť* základné kodifikačné príručky zatiaľ nezachytávajú, lebo ide o nové slovo. V súčasnej jazykovej praxi je však pomerne frekventované. Možno sa o tom presvedčiť aj na internetových stránkach, z ktorých sme si vypísali tieto doklady: *Sú poisťovne, ktoré si určujú kritériá na to, koho zazmluvnia.* – *Aby ho mohlo vedenie klubu zazmluvniť, potrebovali by dostatočný priestor pod platovým stropom, stále by teda museli výmenou poslať preč napríklad spomínaného obrancu Hamrlika.* – *Chceme zazmluvniť efektívnych poskytovateľov.* – *Predpokladáme, že zdravotné poisťovne v rámci verejnej siete zazmluvnia aj poskytovateľov v spomínaných okresoch.* – *Zahraniční investori síce chcú doniesť na Slovensko investície, ale za podmienky, na základe ktorej žiadajú zazmluvniť, že ak by im podnikanie nevynášalo, tak by všetky dlhy musel zaplatiť štát.* – *V nariadení je totiž schválený aj počet lôžok, ktoré musia poisťovne zazmluvniť.* – *Nemocnice sa musia reštrukturalizovať tak, aby mali také lôžka, o ktoré je dopyt pa-*

cientov a ktoré **zazmluvnia** a zaplatia zdravotné poisťovne. – V nej je určený počet lôžok, ktoré musia zdravotné poisťovne **zazmluvniť**, a zároveň dva zoznamy zdravotníckych zariadení, s ktorými poisťovne musia **uzatvoriť zmluvy**.

Sloveso *zazmluvniť* je utvorené v súlade so slovotvornými zákonitosťami platnými v spisovnej slovenčine od podstatného mena *zmluva*, resp. prídavného mena *zmluvný* tzv. predponovo-príponovým tvorením pomocou predpony *za-* a slovesnej prípony *-iť*. Podobne sú utvorené slovesá *zazubadliť* s významom „dať zubadlo“, *zadaždiť* s významom „zavlažiť umelým dažďom“, *zaluďniť* s významom „osídliť ľuďmi“, *zalesniť* s významom „vysadiť stromčekmi s cieľom vytvoriť les“, *zavzdušniť* s významom „vyplniť vzduchom“ atď. Hoci sloveso *zazmluvniť* sa niekedy používa v rovnakom význame ako slovné spojenie *uzavrieť zmluvu*, teda „obyčajne písomnou formou dosiahnuť dohodu o niečom“, citované doklady ukazujú, že oproti slovnému spojeniu *uzavrieť zmluvu* má sloveso *zazmluvniť* posunutý význam, a to „zabezpečiť zmluvou, zaviazať zmluvou“. Dobré to vidieť najmä na poslednom z uvedených dokladov, v ktorom sa vyskytuje jednak sloveso *zazmluvniť*, ale aj slovné spojenie *uzavrieť zmluvu*.

Matej Považaj

Fundraisor. – Do jazykovej poradne sme dostali otázku o používaní slova *fundraisor* v slovenských textoch a o jeho slovenských ekvivalentoch.

V súvislosti s rozvojom neziskových organizácií sa novšie stretávame s anglickým pomenovaním činnosti zameranej na získavanie finančných prostriedkov – *fundraising*. Toto zložené slovo je, ako možno usudzovať z anglických slovníkov, aj v anglickom kontexte neologizmom. Skladá sa z dvoch častí: *fund* s významom „fond, finančné prostriedky“ a *raising* s významom „zvyšovanie, hromadenie, zveľaďovanie“. Osoba poverená získavaním peňazí pre organizáciu sa po anglicky nazýva *fundraiser*. Popri tejto podobe s príponou *-er*, ktorú sme ako jedinú našli v aktuálnych anglických výkladových slovníkoch, sa v anglických textoch na internete stretávame

aj s podobou zakončenou na *-or* – *fundraisor*. Donedávna sa v slovenčine osoby, ktoré získavajú pre neziskovú organizáciu finančné prostriedky, resp. iné formy pomoci, nazývali všeobecne *manažéri*. Dnes sa stretávame aj v jazykovej praxi na Slovensku s používaním výrazov *fundraising* a *fundraiser* či *fundraisor*, pričom pomenovanie osoby sa vyskytuje podobne ako v angličtine v oboch podobách. Na internete si môžeme prečítať vety, ako *Fundraising* (v doslovnom preklade získavanie zdrojov) je aktivitou mimovládnej organizácie, ktorá azda zo všetkých jej aktivít vyvoláva vnútri organizácie najviac emócií. – Svoju prácu musia odvieť obe strany darcovského vzťahu – *fundraisor* musí prísť so žiadosťou a na darcovi je žiadosť vyhodnotiť a potom rešpektovať darcovský prísľub. – *Fundraisingové* aktivity nie sú vo väčšine stredoeurópskych mimovládnych organizácií úlohou samostatnej pracovnej pozície, ale sú skôr kombinované s výkonom iných funkcií, najčastejšie s pozíciou riaditeľa. – Momentálne pôsobí ako *fundraiser* pre *Greenpeace*.

Cudzie slová *fundraising*, *fundraisor/fundraiser* a *fundraisingový* nie sú u nás zatiaľ lexikologicky spracované ani v slovníkoch cudzích slov, ani v 1. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka (písmená a – g). V susednom Česku ich zaradili do 2. zväzku výkladového slovníka neologizmov Nová slova v češtině (Academia, 2004). Okrem pomenovania činnosti *fundraising* a prídavného mena *fundraisingový* tu uvádzajú aj pomenovanie osoby iba v podobe *fundraiser*.

Slovo *fundraiser*, resp. *fundraisor* je v slovenčine významovo nepriezračné dokonca aj pre väčšinu z tých používateľov slovenčiny, ktorým nie je cudzí anglický jazyk. Aj preto v mnohých textoch býva doplnené vysvetlením významu v zátvorkách, niekedy sa dáva do úvodzoviek a občas možno pri ňom pozorovať aj problémy so skloňovaním, čo svedčí o neistote používateľov tohto slova, napr. *V tento deň „fundraiser-i“ (teda ľudia, ktorí získavajú finančné a nefinančné zdroje pre neziskové organizácie) sa schádzajú a vzdávajú hold najúspešnejším*. Slovo *fundraiser/fundraisor* funguje v súčasnosti iba v úzkom okruhu používateľov, ktorí sa zaoberajú problematikou získavania financií pre charitu alebo v rámci neziskových organizácií. V oficiálnych jazykových prejavoch ho preto odporúčame nahradiť vhodným slovenským ekvivalentom, napríklad *manažér (finančných) zdrojov* (resp. *príspevkov*) alebo *manažér získavania prostriedkov*. V praxi sme sa

stretli aj so spojením *sponzoringový manažér*, ktorým sa však v niektorých textoch označovali osoby, ktoré majú na starosti získavanie sponzorských príspevkov, teda žiadatelia, v iných zase osoby, ktoré vo firme rozhodujú o sponzorovaní, teda darcovia. (V tejto súvislosti treba pripomenúť, že výrazy *manažér fondov* a *finančný manažér*, ktoré by azda takisto pripadali do úvahy, sa ustálené používajú v ekonomickej terminológii na pomenovanie iných pojmov). Názov činnosti *fundraising* možno preložiť do slovenčiny ako *získavanie zdrojov* (resp. *darov*, alebo *prostriedkov*). Keďže úlohou príslušnej osoby je získavanie zdrojov, možno ju nazvať aj *získavateľ zdrojov*. Toto pomenovanie je utvorené od nedokonavého slovesa *získavať* príponou *-teľ*, ktorou sa tvoria názvy osôb vykonávajúcich určitú činnosť. V rovine profesionálneho slangu odporúčame pri pomenovaní osôb uprednostňovať podobu *fundraiser* so zakončením *-er*, ktorá má oporu v anglických lexicografických dielach.

Katarína Kálmánová

„Neexistuje nijaký čarovný prútik, ktorým by sa zo dňa na deň zlepšila úroveň jazykovej kultúry. To je proces možno aj dlhší, ktorý potrvá dve-tri generácie. To nevieme. Ale vieme, že na výsledok tohto ‚procesu bude mať podstatný vplyv dobrý začiatok.

Škola bola a bude semeniskom jazykového vzdelania a jazykovej výchovy. V škole je aktívnym činiteľom učiteľ, a to predovšetkým učiteľ slovenského jazyka, vyzbrojený hlbokými odbornými vedomosťami. Takýto učiteľ bude schopný uviesť do života aj nové metódy. Takýto učiteľ povznesie vážnosť jazyka v národe na náležitý stupeň kultúrnej i morálnej hodnoty.“

Jozef Štolc: Jazyková výchova v škole a zreteľ na nárečia. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 278.

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Na predajni, na vláde?

SILVIA DUCHKOVÁ

Nielen v bežnej hovorenej reči, ale aj v publicistike si používatelia slovenčiny niekedy zamieňajú alebo nesprávne používajú predložky s miestnym významom *na* a *v* (*vo*). Máme na mysli slovné spojenia ako *na predajni, na pobočkách, na hoteli, na vláde* napr. v takýchto formuláciách: *preberte si tovar na predajni, pre klientov budú na pobočkách dostupné všetky potrebné tlačivá, po raňajkách na hoteli si pozrieme mesto, na vláde sme presadili, na vláde ste predkladali, materiál bol na vláde, vyvlastnenie na vláde neprešlo, podklady na vybudovanie futbalového štadióna sú už na vláde*.

Predložka *v* (*vo*) vyjadruje miesto, vnútri ktorého sa niečo deje, prostredie alebo všeobecne priestorový význam, napr. *nachádzať sa v izbe, plávanie v mori, ležať v žalúdku, žiť v ústraní*. Predložka *na* označuje predovšetkým miesto, umiestnenie na povrchu alebo prostredie, napr. *ležať na lúke, kráčať s batohom na chrbte, žiť na vidieku*. Je zrejmé, že vo výpovediach citovaných na začiatku nejde o miesto na povrchu objektu, ale vnútri objektu. Namiesto predložky *na* sa tu preto mala použiť predložka *v*: *preberte si tovar v predajni, pre klientov budú v pobočkách dostupné všetky potrebné tlačivá, po raňajkách v hoteli si pozrieme mesto*. Treba povedať, že spojenie *na vláde* je nielen nesprávne pre nevhodne použitú predložku, ale aj silne príznakové pre skratkovité vyjadrenie a pre svoj slangový charakter sa nehodí na používanie v oficiálnej komunikácii, a teda ani v publicistike. Uvedené formulácie možno preštylizovať takto: *vo vláde sme presadili, na rokovaní (na zasadnutí) vlády ste predkladali, materiál bol vo vláde, materiál bol na rokovaní (na zasadnutí) vlády, vyvlastnenie vo vláde neprešlo, vyvlastnenie na rokovaní (na zasadnutí) vlády neprešlo, podklady na vybudovanie futbalového štadióna sú už vo vláde*.

(Fórum, 2007, roč. 18, č. 6, s. 7)

Pravopis zložených prídavných mien

SILVIA DUCHKOVÁ

Medzi prídavnými menami početnú skupinu predstavujú zložené prídavné mená. V súčasnej slovenčine pribúdajú prídavné mená, ktoré majú v prvej časti zložku cudzieho pôvodu, ako napr. *bio-, info-, eko-, mega-, super-* atď. V tomto príspevku sa však chceme venovať inému typu zložených prídavných mien, konkrétne ich pravopisu z hľadiska používania či nepoužívania spojovníka. Máme na mysli prídavné mená ako *morálno-politický, kultúrno-spoločenský, národnoreprezentatívny, sociálnoprávny* ap. Medzi danými prídavnými menami rozlišujeme dva typy. Prvý predstavujú tie, v ktorých sú obe zložky v priraďovacom vzťahu, pričom význam takýchto prídavných mien je súhrnom významov oboch zložiek. Napr. zložené prídavné meno *morálno-politický* je súhrnom významov prídavných mien *morálny* a *politický* (porov. spojenie *morálno-politický profil*), podobne prídavné meno *kultúrno-spoločenský* zahŕňa význam prídavných mien *kultúrny* a *spoločenský* (napr. *kultúrno-spoločenský týždenník* je týždenník, ktorý sa zaoberá kultúrnym a spoločenským dianím). Rovnocennosť vzťahu oboch zložiek sa vyjadruje pomocou spojovníka.

Druhým, oveľa produktívnejším typom sú zložené prídavné mená, ktoré vznikli z dvojslovných pomenovaní, a to zo spojenia prídavného mena s podstatným menom, napr. *národná reprezentácia – národnoreprezentatívny, sociálne právo – sociálnoprávny*. Zložky týchto prídavných mien nie sú v priraďovacom, ale podrad'ovacom vzťahu a píšú sa bez spojovníka.

Na záver chceme spomenúť, že existujú dvojice rovnako znejúcich zložených prídavných mien, ktoré sa odlišujú významom, čo sa naznačuje aj tým, že jedno sa píše so spojovníkom a druhé bez spojovníka. Napr. prídavné meno *kultúrno-politický* zahŕňa význam „kultúrny a politický“, kým prídavné meno *kultúrnapolitický* vyjadruje význam „týkajúci sa kultúrnej politiky“.

(Fórum, 2006, roč. 17, č. 4, s. 7)

Nevhodné využívanie univerbizácie

SILVIA DUCHKOVÁ

Jednou z výrazných črt súčasnej slovenčiny je demokratizácia. Prejavuje sa nárastom a prenikaním prvkov bežného hovoreného jazyka do širokých komunikačných sfér. Každodenná konfrontácia s množstvom informácií vedie tých, čo tieto informácie spracúvajú a sprostredkujú, k úsiliu o ekonomickosť vyjadrovania. Medzi javy napomáhajúce stručnosť a zhutnenosť textov patrí univerbizácia, čiže používanie jednoslovných výrazov namiesto viacslovných spojení. Takéto skrátené pomenovania sa vyznačujú menšou alebo väčšou mierou príznakovosti, ktorá im dáva charakter hovorovosti až slangovosti. Preto by sa mali využívať vhodným spôsobom, zohľadňujúcim typ komunikácie i sféru používania. V spravodajstve a iných verejných prejavoch, ktoré majú oficiálny charakter, vyznievajú nevhodne napr. takéto formulácie: *Cenou za dohodu o kompetenčáku bude zachovanie okresných úradov. – Pred súdom asi skončia ďalšie nebankovky. – Členovia správnych rád neziskoviek robia zadarmo. – Keď idú nevládky do politiky. – Mimovládka kritizuje postup Vládneho výboru pre obnovu Tatier.* Výrazy *kompetenčák, nebankovky, neziskovky, nevládky, mimovládka* oživujú bežný hovorený jazyk, pre ktorý je typická neformálnosť, neoficiálnosť a uvoľnenosť, no v oficiálnych prejavoch, ktoré si vyžadujú neutrálny alebo neutrálnejší postoj k obsahu komunikácie, pôsobia neraz silne príznakovo a rušivo. V takýchto prípadoch je namieste používať namiesto jednoslovných synonymných výrazov štylisticky neutrálne dvojslovné pomenovania *kompetenčný zákon, nebankové spoločnosti (nebankové subjekty), neziskové organizácie, mimovládne organizácie*. Spomedzi synonymných pomenovaní *mimovládne organizácie* a *nevládne organizácie* je vhodnejšie uprednostniť pomenovanie *mimovládne organizácie*, lebo prídavné meno *nevládny* popri význame „nepatriaci do pôsobnosti vlády“ má aj význam „slabý, bez sily, bezvládný“.

(Fórum, 2007, roč. 18, č. 5, s. 7)

Zdeliť, zdieľať a zdieľaný

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

České slovesá *sdělit* („oznámit, dať na vedomie“) a *sdělovat, sdílet* („oznamovať, dávať na vedomie“, ale aj „deliť sa s niekým o niečo, mať niečo spoločné“) majú pôvod v nemeckom slovese *mitteilen*. Ich „poslovenčené“ podoby *zdeliť, zdeľovať* a *zdieľať* sa všeobecne v spisovnej slovenčine neprijali. Na nenáležitost' slovesa *zdeliť* sa upozorňovalo už začiatkom 20. storočia. Trvalo však ešte takmer pol storočia, kým sa slovesá *zdeliť* a *zdeľovať* i odvodené prídavné meno *zdeľovací* (napr. *zdeľovacie prostriedky* – *oznamovacie/komunikačné prostriedky*; *zdeľovacia funkcia jazyka* – *dorozumievacia funkcia jazyka*) vytratili z našej slovnej zásoby. Na ústupe bolo aj používanie slovesa *zdieľať*. Namiesto *zdieľania* izby dnes v izbe spoločne bývame, starosti *nezdieľame*, ale sa o ne *delíme*, *nezdieľame*, ale *znášame rovnaký osud* a zdvorilostné opisné *nezdieľam váš názor* ustúpilo priamemu *nesúhlasím s vami*. V poslednom desaťročí však nespisovné sloveso *zdieľať* a trpné prídavné *zdieľaný* zažívajú renesanciu v textoch z oblasti výpočtovej techniky, bankovníctva či ekonomiky v súvislosti s prekladaním anglického slovesa *share*. Mnohé odborné anglické texty sa do slovenčiny prekladajú cez češtinu alebo si prekladatelia aspoň vypomáhajú anglicko-českými slovníkmi, a tak sa dnes stretávame s názorom, že sloveso *zdieľať* slovenčina jednoducho potrebuje. Keď sa však bližšie pozrieme na formulácie ako *zdieľať jednu prípojku do internetu* (správne *spoločne využívať/používať*); *zdieľať fotografie z ciest* (správne *spoločne si prezerať/ukazovať/posielat*); *zamestnanci budú zdieľať spoločné nadšenie a ciele* (správne *zamestnancov bude spájať*); *zdieľať informácie* (správne *vymieňať si informácie*), ukazuje sa, že v každom prípade možno nájsť vhodný slovenský spisovný ekvivalent. Platí to aj pre „novinku“ v používaní trpného prídavného *zdieľaný* v spojení *zdieľané dokumenty*, ktoré sa prekladá ako *sprístupnené dokumenty*.

(Fórum, 2007, roč. 18, č. 7 – 8, s. 11)

Lyžiarsky výstroj či lyžiarska výstroj?

IVETA VANČOVÁ

S príchodom zimy si mnohí milovníci zimných športov zaobstarávajú rozličné potreby na lyžovanie (lyže, lyžiarske palice, topánky, okuliare). Súhrnne sa tieto predmety označujú ako *výstroj*, podobne ako aj pri iných druhoch športu – horolezectve, potápaní a pod. Niekedy nám však spôsobuje problémy správne určiť rod tohto podstatného mena, najmä ak pri ňom chceme použiť prívlastok vyjadrený prídavným menom. (Zrejme pod vplyvom češtiny, kde je toto slovo ženského rodu /tá výstroj/, môžeme sa stretnúť so spojeniami *lyžiarska výstroj*, *cena horolezeckej výstroje*, *potrebujete potápačskú výstroj*.) *Výstroj* je podstatné meno mužského rodu (ten *výstroj*), je odvodené od slova *stroj* a skloňuje sa podľa rovnomenného vzoru. Správne sú teda slovné spojenia *nový lyžiarsky výstroj*, *cena potápačského výstroja*, *pribaliť si k horolezeckému výstroju*, *navštíviť predajňu s rybárskym výstrojom*.

(Roľnícke noviny, 2004, č. 48, 26. novembra, s.19)

Kapry či kapre?

IVETA VANČOVÁ

K predvianočnému času neodmysliteľne patrí aj predaj živých kaprov, ktoré sú tradičnou súčasťou štedrej večere. Predajcovia však niekedy majú ťažkosti so správnym označením miesta predaja. Nezriedka sa stretávame so slovným spojením *živé kapre*. Zvieracie podstatné mená mužského rodu sa skloňujú v jednotnom čísle podľa vzoru *chlap*, v množnom čísle však podľa vzoru *dub* alebo *stroj* (podľa zakončenia). Keďže slovo *kapor* je zakončené na obojakú spoluhlásku *r* a vkladná samohláska *-o-* pri skloňovaní vypadáva, skloňuje sa podľa vzoru *dub* a v nominatíve i v akuzatíve má pádovú príponu *-y* – *kapry*. (Iné pravidlá skloňovania platia pri podstatnom mene *komár*, ktoré sa takisto končí na spoluhlásku *r*, ale pri skloňovaní vkladná samohláska *-á-* nevypadáva, preto je v nominatíve a v akuzatíve množného čísla tvar *komáre*.) Správne sú teda slovné spojenia *predávame živé kapry*, *ponúkame živé kapry*, *vianočné kapry na štedrovečerný stôl*.

(Roľnícke noviny, 2004, č. 50, 10. decembra, s.19)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300